ՆՊԱՏԱԿ

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է 199[illegible] Թ. ՓԵՏՐՎԱՐԻՑ | 15 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ, 1994 Թ., ԹԻՎ 17 (86) | ԳԻՆԸ՝ 10 ԴՐԱՄ

Ակադեմիական անցուդարձ

ՍԱՍՈՒՆ. 100

1994 թ. սեպտեմբերի 20-ին, ժամը 12-ին ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի գիտական կաբինետում (Մարշալ Բաղրամյանի պողոտա 24գ, 7-րդ հարկ), կկայանա Սասունի 1894 թ. ապստամբության՝ ինքնապաշտպանության 100-ամյակին նվիրված գիտաժողով:

Բացման խոսք՝ ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ **Հ. Ա. Ավետիսյանի:**

ԶԵԿՈՒՑՈՒՄՆԵՐ

Արևմտահայության կոտորածների քաղաքականությունը Օսմանյան Թուրքիայում՝ 1880—1890-ական թվականներին: Զեկ.՝ ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս **Մ. Գ. Ներսիսյան:**

Սասունի 1894 թ. ապստամբությունը և հայ ազգային կուսակցությունները: Զեկ.՝ պատմ. գիտ. դոկտ., պրոֆ. **Ա. Ս. Համբարյան:**

Ինքնապաշտպանական մարտերը Սասունում 1894 թվականին: Զեկ.՝ պատմ. գիտ. դոկտ., պրոֆ. **Հ. Մ. Պողոսյան:**

Տարոնի հոգևորականությունը և Սասունի 1894 թ. ինքնապաշտպանական մարտերը: Զեկ.՝ պատմ. գիտ. թեկն. **Է. Ա. Կոստանդյան:**

Սասունի դեպքերի արձագանքները Ֆրանսիայում: Զեկ.՝ պատմ. գիտ. դոկտ., պրոֆ. **Ռ. Գ. Սահակյան:**

ՕԳՆՈՒԹՅՈՒՆ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻՆ

AMERICAN HEART ASSOCIATION, IN

Divasion of Research Awards
American Heart Association, Inc.
7320 Greenville Avenue
Dallas, Texas, 75231, USA.

Բնախոսություն, կենսաքիմիա և ախտաբանություն

AUSTRALIAN ACADEMY OF SCIENC

Executive Secretary
Australian Academy of Science
P.O. Box 783,
Canberra City, A.C.T. Australia 2601

BOEHRINGER MANNHEIM TRAVELL FELLOWSHIPS

Executive Secretary
Biochemical Society
7 Warwick Court, London,
England WC1R, 5DP

Կենսաքիմիա, միջանկյալ ոլորտներ

ROCHE RESEARCH FOUNDATION

Grants/Fellowships Administrator
Roche Research Foundation
Grenzacherstrasse 124
Basel 4002 Basel
SWITZERLAND
Phone: 061-688 11 11

Կենսականի մասին գիտություն

(Շարունակությունը՝ 2-րդ էջում)

ՄԱՅՐ ԱՐԱՔՍԻ

ԱՓԵՐՈՎ...

ՀՐԱՏԱՊ ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՑ

Ինչ պատասխան տանք գալիք սերունդներին

ՍԵՎ ԱՄՊԵՐ ՍԵՎԱՆԻ ԳԼԽԻՆ

Գեղամա ծով կամ Սևանա լիճ: Այսինքն բնության անձեռակերտ ու եզակի հրաշալիք, որ դարեր, հազարամյակներ զարմացրել ու հիացրել է իր կուսական գեղեցկությամբ, քաղցրահամ ջրով, հազվագյուտ ձկնատեսակներով, երկնահաս բարձրությամբ և... էլի, էլի, էլի:

Եվ ապրել է մեր հպարտությունը, շռայլորեն իր բարիքները նվիրել մարդկանց, ու թվում էր, թե այսպես կշարունակվի, գի ոչ մեկը, երբեք չէր կասկածել նրա հավերժությանը: Սակայն այսօր մահացու վտանգ է կախվել Սևանի վրա, որ սպառնում է նրա գոյությանը, լինել-չլինելուն:

Ինչո՞ւ, ինչպե՞ս, ե՞րբ սկսվեց այս աղետը, ի՞նչ է պետք անել, օգնելու, փրկելու մեր ժողովրդի ամենաթանկ հարստություններից մեկը՝ ծանրորեն խոցված, վիրավոր ու տառապող Սևանը: Այս մտահոգությամբ «ՆՊԱՏԱԿԻ» աշխատակիցը զրույց ունեցավ ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի հիդրոէկոլոգիայի և ձկնաբանության ինստիտուտի տնօրեն, կենսաբանության դոկտոր ՌԱՖԱՅԵԼ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԻ հետ:

— Պարոն Հովհաննիսյան, այսօր արդեն ոչ մեկի համար գաղտնիք չէ Սևանի տագնապալի վիճակը և շատ հռետեսներ խոսում են անգամ այն մասին, թե լիճը մահանում է: Հուսանք, որ դա չափազանցություն է և սկսենք նրանից, թե ինչո՞ւ առաջ եկավ կամ ծագեց Սևանի հարցը, խնդիրը, այսպես ասած՝ պրոբլեմը:

— Եկեք կոչենք պրոբլեմ, որովհետև և՛ հարցը, և՛ խնդիրը պրոբլեմի տարողունակությունը չունեն: Իսկ ինչ վերաբերում է ձեր հարցին, ապա պատասխանելու համար պիտի հետ գնանք մեր ոչ հեռու անցյալը: Ժամանակին հետազոտողները պարզել էին, որ ամեն տարի Սևանա լճի մակերևույթից գոլորշիանում է 1150 միլիոն խորանարդ մետր ջուր, այսինքն՝ լիճ թափվող ջրերի 90 տոկոսը: Հենց այս հանգամանքը ելակետ ու հիմք դարձավ, հաստատելու մի ծրագիր, ըստ որի, պետք է 50 տարի օգտագործվեին լճի ջրի դարավոր պաշարները՝ ամեն տարի բաց թողնելով 1025 միլիոն խորանարդ մետր ջուր. 650 միլիոնը՝ հիդրոէլեկտրակայանների համար և 357 միլիոնը՝ ոռոգման նպատակներով: Սևանի մակարդակը 50 մետրով իջեցնելուց հետո, այդ ծրագրով մնում էր Փոքր Սևանը՝ 240 քառակուսի կիլոմետր մակերեսով, իսկ Մեծ Սևանի ցամաքած հատակը նախատեսվում էր օգտագործել գյուղատնտեսական նպատակներով:

Ջրի արհեստական բացթողումները սկսվեցին 1933 թվականին: Այդ տարին էլ հենց կարելի է համարել Սևանի պրոբլեմի ծագման **առաջին փուլը**, որն էր լճի ջրային ռեսուրսների օգտագործման պրոբլեմը: Երբ 1959-ին ջրի մակերևույթն իջավ 13,7 մետրով, ակնհայտ դարձավ, որ հիշյալ ծրագիրը արմատական վերանայման կարիք ունի: Եվ ահա թե ինչու.

1. Լճի ցամաքած տարածքը չհաջողվեց օգտագործել գյուղատնտեսական կարիքների համար:

2. Սևանի էներգետիկ հզորությունը բավարար չէր Հայաստանի տնտեսության հետագա զարգացման համար: Եվ ուրիշ հիդրոկայանների ու ջերմակայանների շահագործումով, հնարավոր դարձավ դադարեցնել լճից ջրի շուրջտարյա բացթողումները:

3. Հաշվարկները ցույց տվեցին, որ ծրագիրը շարունակելու դեպքում, դարավերջին հանրապետությունում գործնականում սպառվելու են տրնտեսության, խմելու և արդյունաբերության համար անհրաժեշտ ջրի պաշարները, և Սևանը դառնում և մնում է ջրամատակարարման միակ հուսալի աղբյուրը:

Ինչպես ասացի, լիովին վերանայվեց նախնական ծրագիրը և որոշում ընդունվեց Սևանի ջրի մակարդակը բնականին մոտ պահպանելու մասին: Առաջացավ պրոբլեմի **երկրորդ փուլը**՝ լճի մակարդակի կայունացման և բարձրացման փուլը: Ինչպես հիշում եք, 1962-ին որոշվեց հարևան ավազանների և մասնավորապես Արփա գետի ջրերը 48 կիլոմետրանոց հիդրոթունելով Սևան տեղափոխելու մասին: Թունելը գործարկվեց 1982 թվականին, իսկ մինչ այդ լճի մակարդակը շարունակում էր իջնել և հասավ 18,2 մետրի: Սևանի մակերեսը կրճատվեց 12,2, իսկ ծավալը՝ 40,2 տոկոսով: Թե ինչի հասցրեց այս ամենը և ինչ հետևանքներ ունեցավ, մենք այդ մասին կխոսենք քիչ հետո:

Ջրի մակարդակի բարձրացմանը զուգընթաց, հուրախություն մեզ, լճում ընթացան հետադարձ, ինքնավերականգնման և ինքնամաքրման պրոցեսներ, որ եզակի երևույթ էր:

Եվ ահա առաջացավ Սևանի պրոբլեմի **երրորդ, հիմնական փուլը**՝ լճի, նրա ջրավազանի պահպանության պրոբլեմները: Եվ հետագայում նրա բնական ռեսուրսների վերականգնման, վերարտադրության և դրանց ռացիոնալ օգտագործման խնդիրը:

Սակայն, 1991 թվականից սկսած, երբ էներգետիկ նպատակներով ջրի շուրջտարյա բացթողումները աննախադեպ մեծ չափեր ընդունեցին, առաջացավ Սևանի պրոբլեմի **չորրորդ փուլը**, երբ առանց հաշվի առնելու էկոլոգիական և բնապահպանության նորմերը, գերնպատակ (ինչպես առաջին փուլում) դարձավ նրա ջրային պաշարների օգտագործումը էներգետիկ և տնտեսական խնդիրների լուծման համար:

— Ինչպես ասում են, զարմանալի է, բայց իրողություն: Երբ երեսնական թվականներին այդպես էին վարվում, հասկանալի էր ու նույնիսկ ներելի: Այն ժամանակ էկոլոգիական գիտությունը նոր-նոր առաջին քայլերն էր անում: Իսկ այսօ՞ր: Չէ՞ որ միայն Հայաստանում Սևանի պրոբլեմի տարբեր խնդիրներով զբաղվում են շատ առաջատար ինստիտուտների բարձրակարգ գիտնականներ ու մասնագետներ, կա Սևանի ազգային պարկ, բնության պահպանության նախարարություն և միաժամանակ... Սևանի ջրային ու մյուս պաշարների անհեռատես, անթույլատրելի և անգամ բարբարոս շահագործում: Իհարկե, պետք է հասկանալ, որ վիճակը ճգնաժամային է, բնական է նաև ջրի բացթողումն էներգետիկ կարիքների համար: Սակայն ինչո՞ւ էներգետիկայի նախարարությունն այս հարցերը չի լուծում գիտությունների ազգային ակադեմիայի հետ համատեղ՝ գտնելու գիտական այն ոսկե միջինը, որ հնարավորություն կտա օգտագործել Սևանի ջրերը՝ էկոհամակարգի նվազագույն խաթարմամբ:

— Գիտեք, ամբողջ դժբախտությունն այն է, որ մինչև այսօր առաջացած բնապահպանական խնդիրները մի կողմից և սոցիալ-տնտեսական պրոբլեմները մյուս կողմից, դիտարկվել են միմյանցից զատված: Իսկ կյանքը ցույց է տալիս, որ ժողովրդական տնտեսության պրոբլեմների լուծման գիտականորեն հիմնավորված և էկոլոգիական պրոբլեմներն անտեսող որոշումները՝ կապված բնական պաշարների անխնա օգտագործման հետ, հետագայում անպայման ծնում են նոր անլուծելի պրոբլեմներ և հանգեցնում մարդու կենսամիջավայրի վատացման: Եվ այսօր առաջնահերթ խնդիր է դառնում էկոլոգիական հարցերի լուծման ոսկե միջինի սահմանումը՝ բնական պաշարների գրագետ օգտագործման և վերջինիս անդառնալի խաթարման միջև: Որովհետև, մեր կարծիքով, հասարակության զարգացումը էկոնոմիկական և էներգետիկ չափանիշներով՝ անպայման հանգեցնում է էկոլոգիական ճգնաժամի: Եվ հակառակը՝ հասարակության զարգացումը լոկ էկոլոգիական չափանիշներով, հանգեցնում է էկոնոմիկական ճգնաժամի: Այս երկու ծայրահեղությունները էլ բնորոշ են եղել Հայաստանի համար: Մինչև 1989 թվականը մեզ համար հիմնականում բնորոշ էր առաջին տարբերակը: Այնուհետև մի շարք անհեռատես «գործիչների» ջանքերով, իբր էկոլոգիական մաքրության մղումներով, փակվեցին Հայկական ատոմակայանը, «Նաիրիտը», Ալավերդու լեռնաքիմիականը և մի շարք ուրիշ քիմիական գործարաններ, որը հանգեցրեց էկոնոմիկական և էներգետիկ ճգնաժամի:

Պետք է հիշել, որ ցանկացած աշխարհագրական տարածաշրջանի համամասնական զարգացումը բնական միջավայրի նվազագույն խախտումներով կախված է նույնպես պետության երեք «Է»-երի (էկոնոմիկա, էներգետիկա, էկոլոգիա) փոխկապակցված կառավարման ընդունակությունից: Այս կապը անվանենք երեք «Է»-ի օրենք, որի յուրացումը առաջին հերթին անհրաժեշտ է պետության ղեկավարներին, մասնագետներին, որոնք աշխատում են ժողովրդական տնտեսության տարբեր բնագավառներում և անկանխած՝ այն էկոլոգ-կենսաբաններին, քիմիկոսներին, երկրաբաններին և այլոց, որոնք շատ կտրուկ են «մաքուր կուսական բնության» հարցում և մոռանում են, որ մարդկության զարգացման համար էկոլոգիական մաքրությունից զատ, անհրաժեշտ է նաև էներգետիկայի և էկոնոմիկայի առաջընթաց:

(Շարունակությունը՝ 2-րդ էջում)

Իմիջիայլոց

● Պահպանված ամենահին թերթը հրատարակվել է Քյոլնում՝ 1470 թվականին: Իսկ մինչև օրս հրատարակվող ամենահին հանդեսը՝ Շվեդական գրականության ակադեմիայի պարբերականն է: Նրա առաջին համարը լույս է տեսել 1645 թվականին:

● Աշխարհի ամենահին առևտրական նավը հայտնաբերվել է Միջերկրական ծովի հատակում, թուրքական Անթալյա քաղաքի մոտ: Նա 3400 տարեկան է: Նավի մնացորդները հայտնաբերելուց հետո, կազմակերպվեց արշավախումբ, որը տվեց այլ ցուցիչ արդյունքներ: Պարզվեց, որ նավը Եգիպտոսից ուղևորվում էր Խեթական թագավորություն, այցելելով Սիրիայի, Կիպրոսի և Ռոդոսի նավահանգիստները: Նավի վրա հայտնաբերված փղոսկրը հաստատում է այն վարկածը, թե մի ժամանակ Սիրիայի ափերին փղեր էին ապրում:

Հետաքրքրություն է ներկայացնում և ոսկե ջրամանը, որով, հավանական է, նավապետը գինի էր հյուրասիրում իր հյուրերին:

● Աշխարհի ամենամեծ ստորգետնյա լիճը գտնվում է Նամիբիայում: Այն հայտնաբերվել է «Վիշապի քթանցքներ» անունով քարանձավում ուսումնասիրելիս: Ապարների մեջ հետախույզները հանդիպեցին 1,9 հեկտար մակերեսով լճին, որը 0,1 հա ավելի մեծ է, քան հանրահայտ Լոստ-Լեյկը՝ ամերիկյան Թենեսի նահանգում: Լճի ամենամեծ խորությունը՝ 200 մետր է: Ջուրը մաքուր է, վճիտ, ջերմությունը՝ 24 աստիճան:

● Ամենահնադարյան բրոնզե բույսը, որը մինչև օրս աճում և ծաղկում է, հայտնաբերվել է ամերիկյան Կոլորադո նահանգում: Այն իր կենսագրությունն սկսել է 65 միլիոն տարի առաջ:

● Մահաբեր, ամենաաղետալի տարերքը մինչև այժմ համարվում է երկրաշարժը կամ հրաբուխի ժայթքումը: Բայց պարզվում է, որ ավելի ծանր հետևանքներ ունի ջրհեղեղը: ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի տվյալներով, մեկ տասնամյակում ջրհեղեղից զոհվում է ավելի քան 10 միլիոն մարդ, մինչդեռ, երկրաշարժերից, փոթորիկներից զոհվում են 2 միլիոն: Տարերային ջրհեղեղները նյութական մեծ վնասներ են պատճառում. միայն մեկ տարում վնասները հասնում են միլիարդավոր դոլարի:

ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՔԱՐՈԶՉՈՒԹՅՈՒՆԸ ԳՈՐԾՈՒՄ Է... ԲԱՅՑ

Ներքևի լուսանկարները ինքնին խոսուն են։ Առաջինը Թուրքական «Սապահ» օրաթերթի 5 մայիսի 1994-ի համարն է, որուն վերնագիրը կըսե «Ազերիները «Փերուշան» վիճակի մէջ»։

Երկրորդը, Արաբական Միացյալ Էմիրութիւններ հրատարակուող «Էմիրէյթզ» անգլիատառ օրաթերթի 2 մայիսի 1994-ի համարն է, որուն տակ գրուած է, թե Ադրամեն ազերի կին մը կուլայ, իր ազգակից գաղթականներուն հետ։

Երրորդը, Թիւրքական «Միլլիյեթ» օրաթերթի 15 ապրիլի 1994-ի համարն է, որուն տակ գրուած է, թե 60 հազար ազերի գաղթականներ, Իրանի մէջ, կսպասեն իրենց վերադարձի օրուն։ Այս ընթացքով յաւիտեան կըսպասեն։

Իսկ չորրորդը, Քուեյթ լոյս տեսնող, անգլիատառ «Արապ Թայմզ» օրաթերթի 29 մայիս 1994-ի համարին մէջ լոյս տեսած է, որուն տակ գրուած է, թե ազերի զինուորները կը սպասեն բժշկական օգնութեան։ Ասոնք ալ այսպէս երկար կը սպասեն. պիտի։

«Սփիւռք» պարբերականից վերցված այս լուսանկարները խոսուն են։

Թուրքական քարոզչական մեքենան տարբեր երկրներում ակտիվ գործունեություն է տարածում՝ ի նպաստ «հայկական ագրեսիայի զոհ» ազերիների։ Նրանք՝ Սումգայիթի և Բաքվի կոտորածների հեղինակները, կոկորդիլոսի արցունքներ են թափում՝ ձևանալով «խեղճ, տուժած, անպաշտպան»։

ՕԳՆՈՒԹՅՈՒՆ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻՆ
տեղեկատու

SCIENCE AND ENGINEERING RESEARCH COUNCIL

SERC
Research Grants Liaison Section
Polaris House
North Star Avenue
Swindon, Wiltshire, England SN2 1ET

Բոլոր գիտությունները

CAMILLE AND HENRY DREYFUS FOUNDATION, INC.

William L. Evers, Director
Camille and Henry Dreyfus Foundation, Inc.
445 Park Avenue
New York, New York 10022, USA

Քիմիա, կենսաքիմիա, քիմիական ինժեներիա

HEINEKEN FOUNDATION

Heineken Foundation
2t Weteringplantsoen 21
Post Box 28, Amsterdam, Netherlands

Կենսաքիմիա, կենսաֆիզիկա, միկրոկենսաբանություն

PARENTERAL DRUG ASSOCIATION FOUNDATION FOR PHARMACEUTICAL SCIENCES, INC.

Solomon C. Pflag, Executive director Parenteral drug Association Foundation for Pharmaceutical Sciences, Inc.
P.O. Box 242
Garden City, New York 11530, USA

SOUTH AFRICAN ATOMIC ENERGY BOARD

Personnel Officer
SAAEB
Private Bag X256
Pretoria 0001, South Africa

Միկրոկենսաբանություն, բնախոսություն

CANADIAN BIOCHEMICAL SOCIETY

Secretary
Canadian Biochemical Society
% Department of Biochemistry
University of Saskatchewan
Saskatoon, Saskatchewan, Canada 57N OWO

Հատկապես երիտասարդ կենսաքիմիկոսների համար

INTERNATIONAL INSTITUTE OF TROPICAL AGROCULTURE

Training Office IITA
Oyo Road, PMB 5320, Ibadan, Nigeria

Գյուղատնտեսական կենսաքիմիա, բույսերի բնախոսություն, հողերի միկրոկենսաբանություն

MELLOR FELLOWSHIP / RESEARCH SCHOLASHIP

Secretary
Faculty of Science
University of the Witwatersrand
1 Jan Smuts Avenue
Johannesburg 2001
South Africa

Կենսաքիմիա և կենսաֆիզիկա

Ինչ պատասխան տանք գալիք սերունդներին
ՍԵՎ ԱՄՊԵՐ ՍԵՎԱՆԻ ԳԼԽԻՆ

(Սկիզբը՝ 1-ին էջում)

— Այդ խոսքով, ցանկացած էկոնոմիկական և էներգետիկ խնդիր լուծելիս, պետք է անպայման ելնել նաև էկոլոգիական օրինաչափություններից: Դուք վերևում խոստացաք ավելի հանգամանալի խոսել այն վնասակար, հաճախ նաև անդառնալի խաթարումների մասին, որոնք հետևանք էին լճի բնական պաշարների օգտագործման ընթացքում էկոլոգիական նորմերի խաչաս անտեսման: Եվ ինչպես ասացինք, Սևանի ջրերի օգտագործման պրոբլեմը վերածվեց ԼՃԻ ՊԱՀՊԱՆՄԱՆ ՊՐՈԲԼԵՄԻ, այսինքն՝ լճի և ջրահավաք ավազանի պաշարների վերականգնման և պահպանման պրոբլեմի:

— Խնդիրն այն է, որ մինչև 70-ական թվականները Սևանա լճի և նրա ջրահավաք ավազանի բնական ռեսուրսների, հատկապես ջրային պաշարների օգտագործման ընթացքում, չեն քննարկվել էկոլոգիական տեսանկյունից այնպիսի հիմնարար հարցեր, ինչպիսիք են լճի ձևաչափական, հիդրոլոգիական և հիդրոքիմիական փոփոխությունների, ինչպես նաև ջրահավաք ավազանում էկոնոմիկայի ինտենսիվ և էքստենսիվ զարգացման հետևանքները Սևանա լճի ամբողջական էկոհամակարգի, մասնավորապես՝ նրա ջրային և ձկնային ռեսուրսների որակական փոփոխությունների վրա:

Այժմ հակիրճ հիդրոէկոլոգիական այն փոփոխությունների մասին, որոնք տեղի ունեցան լճի մակարդակը 18,8 մետր իջնելու հետևանքով: Սա մեզ հարկավոր է նախազգուշացնելու, թե ջրի մակարդակի երկրորդային իջեցումը, որ այսօր կատարվում է անթույլատրելի արագությամբ, ինչ հնարավոր հետևանքներ կարող է ունենալ Սևանի էկոհամակարգի և ջրի որակի վրա:

70—90 թվականներին լճի էվտրոֆացման կամ կոպիտ ասած՝ ճահճացման, ծերացման, ջրի որակի վատացման հիմնական պատճառներից կարևորներն մի քանիսը: Լիճ է լցվել տարեկան 7.000 տոննա ազոտ, 400 տոննա ֆոսֆոր, ամեն տարի այն կեղտոտվել է 13 տոննա թունաքիմիկատներով և 135 տոննա ծանր մետաղներով:

Լճի մակարդակի իջեցման արագությունը հանգեցրել է ջերմաստիճանային շերտավորման բացակայության, Փոքր Սևանում հիպոլիմնիոնի կիսով չափ կրճատման, իսկ Մեծ Սևանում՝ վերջինիս իսպառ անհետացման: Հիպոլիմնիոնի ցածր ջերմաստիճան, մշտապես 4—6 և ջրի ամենամեծ խտությունն ունեցող հատակային ջրաշերտն է, որը մեկուսացնում է հատակում դարերով կուտակված օրգանական նյութերն իրենցից վեր գտնվող ջրաշերտերից՝ սահմանափակելով նյութերի կենսաքիմիական շրջանառությունը: Դրա արգասիքն էր լճի տարեկան ջերմաստիճանի բարձրացումը, հորիզոնական և ուղղահայաց հոսանքների տևողության ու ինտենսիվության աճը, ջրի լուսաթափանցելիության նվազումը 4 անգամ:

Այս բոլորն իրենց հերթին բերեցին ֆիզիկական, քիմիական, կենսաբանական շատ խորը, իսկ հաճախ նաև անդառնալի փոփոխություններ: Սրանք և հատկապես մակրոֆիտների՝ բարձրակարգ ջրային բույսերի, ոչնչացումը բարենպաստ պայմաններ ստեղծեցին ջրիմուռների, այդ թվում և նրանց տոքսիկ տեսակների աճի և բազմացման համար: Ես կարող եմ բազմաթիվ այլ հետևանքներ ու փոփոխություններ նշել, որոնք, սակայն, ավելի հականալի են մասնագետներին և երևի ոչինչ չեն ասի «Նպատակի» ընթերցողներին: Ասենք միայն, որ այդ փոփոխությունների շնորհիվ լճային էկոհամակարգում ամբողջովին խախտվեց պրոդուկցիոն և դեստրուկցիոն պրոցեսների հավասարակշռությունը՝ պրոդուկցիոն պրոցեսների անօրինաչափ գերակշռմամբ, որի պատճառով էլ լճում ընթացավ օրգանական նյութերի ինտենսիվ կուտակում: Լիճն սկսեց «ծաղկել» կապտականաչ տոքսիկ ջրիմուռներով և էվտրոֆացվեց, այսինքն՝ սկսեց ճահճանալ:

Այն ժամանակ ապացուցվեց, որ լճի դեէվտրոֆացման (ապաճահճացման) համար անհրաժեշտ է.

— բարձրացնել ջրի մակարդակը առնվազն 6 մետրով.

— վերանայել և էկոլոգիական տեսանկյունից կարգավորել լճի ջրահավաք ավազանի ողջ սոցիալ-տնտեսական գործունեությունը (արդյունաբերություն, գյուղատնտեսություն, կենցաղ և այլն):

Այս կանխագուշակումը հիմնականում իրականացվեց, երբ սկսած 1985 թվականից, լճի մակարդակը դանդաղ բարձրացվեց 1,20 մետրով: Մինչև 1991 թվականը տեղի ունեցավ լճային ազոտի և օրգանական նյութերի քանակների անկում, թթվածնային ռեժիմի լավացում, լուսաթափանցելիության մեծացում, նրանց տեսակափոխության դարձելիություն և մակրոֆիտային գոտու մասնակի վերականգնում:

Սակայն, ինչպես նշեցինք, դժբախտաբար, 1991 թվականից սկսված մեծաքանակ ջրաբացթողումների պատճառով լիճը այսօր հայտնվել է ծայրահեղ անհավասարակշիռ էկոլոգիական վիճակում: Լճի մակարդակի շարունակվող իջեցումը, ինչպես նաև լճային էկոհամակարգի սննդային շղթայի հավասարակշռված բնականոն վիճակը կարգավորող և կառավարող վերջին օղակի՝ ձկների անհանդուրժելի չափերի հասնող որսագողությունը, ըստ հավանական էկոլոգիական կանխագուշակման, կխորացնեն վերը թվարկված բոլոր պրոցեսների անդառնալիությունը, կբարձրացնեն նրա էվտրոֆ մակարդակը և հարյուրամյակներով կարագացնեն նրա ծերացման (ճահճացման) պրոցեսը:

— Այո, շատ տխուր հեռանկար է, մանավանդ եթե նկատի ունենանք, որ Սևանի անկրկնելի կապույտի փոխարեն մեր աչքերի առջև վաղը հառնելու է ջրիմուռներով հագեցած կապտականաչ մի զանգված, ունենալու ենք ցածրակարգ ձկների մի ջրավազան, որի ջուրն անգամ այսօր ամբողջովին պիտանի չէ խմելու համար: Մինչդեռ Սևանը, մեր ամբողջ տարածաշրջանում համարվում է խմելու ջրի անսպառ և միակ շտեմարան՝ և անգամ մեր հարևան պետությունների համար: Եվ երևի կգար ժամանակ, որ մենք այն կսկսեինք ծախել հարևաններին: Մինչդեռ, ստացվում է, որ մենք ջանասիրաբար, եթե չասենք՝ վայրենի ձևով, կողոպտում ենք ինքներս մեզ և մեր սերունդներին՝ վատնելով այդ ոսկու արժեք ունեցող ջուրը և փչացնելով նրա որակը:

Պարոն Հովհաննիսյան, ես կցանկանայի, որ մենք քիչ ավելի մանրամասն անդրադառնայինք «Սիգի» ճակատագրին: Ամբողջ հանրապետությունում, ցանկացած անկյունում ձուկ է վաճառվում, գողացված ձուկ: Մի՞թե այդքան ձուկ կա Սևանում և եթե կա՝ ինչո՞ւ որսը չի կազմակերպվում պետական ճանապարհով:

— Շատ ցավոտ ու մտահոգող հարց է: Խնդիրն այն է, որ ձուկը Սևանի էկոլոգիական մաքրությունն ապահովող վերջին գլխավոր օղակն է, քանի որ նա սնվում է օրգանական նյութերով և ջրիմուռներով: Ինչպես գիտեք, պետական ձկնահանության պլաններն իջեցնում ենք մենք: Դրանք գիտականորեն հաշվարկված և հիմնավորված թվեր են: Մենք կանխատեսում ենք նաև ձկնագողության պարագան, այնպես, որ այս երկուսը միասին չխաթարեն ձկան վերարտադրությունը: Ձկնագողությունը եղել է բոլոր ժամանակներում և 70-ական թվականներին գերազանցել է պետական ձկնահանության չափերը: Սա դիտվում էր որպես նորմալ երևույթ: Սակայն վերջին ժամանակներս ձկնագողությունը ընդունել է ահռելի չափեր և միայն 1994 թվականի առաջին կիսամյակում այն պետական ձկնահանության բաժինը գերազանցել է 12 անգամ կամ նույնիսկ ավելի: Մենք գուցե ձկան պրոբլեմին ավելի հանգամանորեն անդրադառնանք մեկ ուրիշ անգամ, իսկ հիմա ուզում եմ ասել, որ եթե Սևանում չդադարեցվի սիգի գիշատչական, անպատիժ որսագողությունը և այն շարունակվի այս չափերով, ապա թերևս եկող տարի կծագի Սևանի «Սիգ» ձկնատեսակի պահպանության պրոբլեմը:

Դե հիմա պատկերացրեք. շարունակ աղտոտվող և նվազող ջրավազան, հիդրոէկոլոգիական անդառնալի փոփոխություններ, նպաստավոր պայմաններ ջրիմուռների արագ աճի համար և դրանցով սնվող, փաստորեն ջուրը դրանցից մաքրող ձկան բացակայություն:

— Այսինքն էվտրոֆացման, ճահճացման, ծերացման կամ լճի մահանալու իրական ու անխուսափելի վտանգ: Անշուշտ, անհանգստացնող և տագնապալի կացություն է, որի համար ահազանգելու, հասարակական կարծիք ստեղծելու առաքելություն ունի նաև գիտությունների ազգային ակադեմիան և ձեր ինստիտուտը:

Պարոն Հովհաննիսյան, եկեք ընդհանուր հայտարարի բերենք վերն ասվածը և ճշգրտենք, թե ինչ է հարկավոր անել լիճն էկոլոգիական ճգնաժամից դուրս բերելու, նրա էներգետիկ և ջրային ռեսուրսները խելացի և ճիշտ օգտագործելու համար: Արդյոք չե՞ք կարծում, որ անհրաժեշտ է անհապաղ դադարեցնել Սևանից ջրի բացթողումները և ձկնահանությունը:

— Ինչ վերաբերում է ձկնագողությանը, ապա դրա դադարեցման անհրաժեշտությունն առկա է և միանշանակ, եթե մենք ուզում ենք Սևանում բարձրակարգ ձկնատեսակներ ունենալ և Սիգն էլ, ինչպես Իշխանի․ երկու տեսակները՝ չգրանցել կարմիր գրքում:

Ինչ վերաբերում է Սևանի ջրերի օգտագործման անհրաժեշտությանը, էներգետիկայի և տնտեսության կարիքների համար, ապա ելնելով հանրապետությունում ստեղծված ճգնաժամային իրավիճակից, այն մասնակիորեն արդարացված է և իրագործելի: Իհարկե, եթե այն դրվի գիտական հիմքերի վրա: Օրինակ, մեր կարծիքով, ջրի բացթողումները պետք է կատարել ամռան ամիսներին, երբ լճում կուտակվում են մեծ քանակությամբ օրգանական նյութեր՝ ջրիմուռների տեսքով և այն օգտագործել էներգետիկ և ոռոգման կարիքների համար՝ անպայման, սակայն քանակները համաձայնեցնելով իրավասու մասնագետների հետ: Այս կերպ հնարավոր կլինի խնայել էներգակիրների՝ գազ, մազութ, համարժեք քանակներ, իսկ ձմռան ամիսներին խնայված վառելանյութի հաշվին աշխատեցնել ջերմաէլեկտրակայանները և ձեռնպահ մնալ Սևանի ջրերն օգտագործելուց:

Մեր ինստիտուտը տարիներ շարունակ դիմում է կառավարությանը՝ օրենսդրական հիմքերի վրա դնել Սևանի և նրա վտակների ջրային և ձկնարդյունաբերական պաշարների պահպանման և վերականգնման հարցը: Սակայն, ինչպես ասում են, մեր ահազանգերը մնում են «ձայն բարբառո հանապատի»:

Ըստ մեզ, լճի ու նրա ավազանի բնական ռեսուրսների պահպանումը, վերականգնումը և ռացիոնալ օգտագործումը անհնար է առանց Սևանա լիճը և նրա ավազանը վերակառուցելու որպես առանձին, խստագույնս հսկվող էկոլոգիական ռեգիոն:

Սևանի տարածաշրջանում էկոլոգիական իրավիճակը բարելավելու և վերևում նշված բազում սխալներից խուսափելու համար, որոնք հանգեցրին լճի և նրա ջրահավաք ավազանի այսօրվա տագնապալի վիճակին, հույժ անհրաժեշտ է «Հայաստանի Հանրապետության օրենք՝ Սևանի մասին»:

— Ինչպես Ռուսաստանում, օրենք ընդունվեց Բայկալի մասին:

— Այո: Եվ այս օրենքը կարող է ունենալ այսպիսի տեսք.

«Սևանա լիճը համարվում է Հայաստանի և սահմանակից պետությունների խմելու ջրի միակ հեռանկարային աղբյուրը և նպաստավոր ջրամբար՝ ֆորելային ձկնատեսակների համար: Լճի և նրա ջրահավաք ավազանի բնական պաշարների օգտագործումը ժողովրդական տնտեսության ցանկացած բնագավառում պետք է իրականացվի այնպես և այնպիսի քանակներով, որը չի խախտի Սևանա լճի և նրա վտակների խմելու ջրի և ձկնարդյունաբերության որակը»:

Ելնելով նման օրենսդրական կարգավորումից, Սևանա լճի ջրահավաք ավազանի սոցիալ-տնտեսական զարգացման ուղղությունները և ինտենսիվությունը պետք է պլանավորվի և ամրագրվի համաձայն օրենքի և այնպես, որ հոսքային ջրերի և արտանետումների որակն ու քանակը համապատասխանի հաստատված նորմերին: Մեր կարծիքով, դա կլինի էկոնոմիկական, էներգետիկ և էկոլոգիական պրոբլեմների և դրանք փոխկարգավորող կապերի ստեղծման փայլուն օրինակ:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՑ.— Տպագրելով այս հարցազրույցը, խմբագրությունը նպատակ ունի հանրապետության Գերագույն խորհրդի, կառավարության, իրավասու մարմինների, գիտնական-մասնագետների և հասարակայնության ուշադրությունը բևեռել Սևանի և նրա ճակատագրի վրա: Այո, մենք, որ ժամանակին ծառից մի ճյուղ պոկելն անգամ աններելի հանցանք էինք համարում, այսօր անտարբեր ենք նայում, թե ինչպես մեր աչքի առջև, մեր ներկայությամբ, անտառներ ու այգիներ են հատվում, բուսազրկվում, ծառազրկվում է ամբողջ Հայաստանը: Այսօր սև ամպեր են կուտակվել Սևանի վրա, որոնք սպառնում են նրա կյանքին և գոյությանը: Ի՞նչ է, մեր կրավորական կեցվածքով, մեր անտարբերությամբ և լուռ համաձայնությամբ թույլ տա՞նք, որ կործանվի Սևանը: Ի՞նչ պատասխան ենք տալու գալիք սերունդներին, որոնց խմելու ջրի միակ աղբյուրը լինելու է Սևանը, որի բնական պաշարները դեռ դարեր ու դարեր կարող են ծառայել նրանց: Մտածե՞լ ենք, արդյոք, թե էկոլոգիական, կլիմայական ինչ անկանխատեսելի ու վնասակար հետևանքներ կունենա Սևանի ճահճացումն ու ծերացումը: Եվ մի՞թե բնությունը, սերունդները կներեն մեզ՝ այդ հրաշալիքն ու աստվածատուր հարստությունը չպահպանելու համար:

Հավատացնում ենք, չեն ների և հաշիվ կպահանջեն ու երիցս իրավացի կլինեն:

Մասնավորապես դիմում ենք նաև ներքին գործերի նախարարությանը և իրավապահ մարմիններին՝ հովանավորչական այդ ի՞նչ միջոց է, որ ձկնագողությունը ոմանց համար դարձել է անպատիժ վաստակ ու արտոնություն՝ բարբարոսաբար, գիշատչորեն թալանելու Սևանը և ժողովրդի իսկ սեփականությունը վաճառել նրան ու հարստանալ, հարստանալ...

Սևանն օգնություն է աղերսում: Մենք մեր թերթի էջերը պատրաստակամ կտրամադրենք բոլոր նրանց, ովքեր ուղիներ, միջոցներ կառաջարկեն Սևանի փրկության համար: Ցանկալի է լսել նաև ազգային ակադեմիայի մյուս ինստիտուտների կարծիքը: Սպասում ենք ձեր մտահոգ և սրտացավ արձագանքներին:

Այսպիսին է Սևանը այսօր... իսկ վաղը ...

ՆԱՄԱԿԸ ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ՏԵՂԻՔ ՏՎԵՑ

Ում է ժպտում... շուկան

Գրեթե արդեն կես դար է, ինչ շարունակ զբաղվել ու զբաղվում եմ գուսանա-աշուղական և ժողովրդական բանահյուսությամբ: Առանձնապես հայ մեծանուն բանաստեղծ-երգաստեղծ, ազգային ու հասարակական գործիչ՝ աշուղ Ջիվանու չափածո և արձակ ստեղծագործական ժառանգության ուսումնասիրության և հրատարակության գործով:

Տպագրված են երգչին նվիրված «Հայրենաշունչ քնար» աշխատությունը, «Ջիվանու քնարը», «Ջիվանի» բազմավարածավալ ժողովածուները իրենց վերլուծական մեկնաբանություններով ու ծանոթագրություններով հանդերձ, ինչպես և աշուղ Մահուբի Գևորգի «Ջութակ» ու «Աշուղի աշխարհը» երգերի գրքերը և աշուղությանը առընչվող հոդվածներ:

Այժմ ինձ մտահոգություն պատճառող դարձյալ մնում է մեծ երգչի դեռ չտպված երգերի, ազգային հեքիաթների և առանձնապես արևելյան աշք-սիրավեպերի ու դյուցազներգությունների ծագումնաբանության և ազգային պատկանելության խճճված, մինչև իսկ անլուծելի համարվող պրոբլեմը: Օտար լեզուներից այդպիսիները հայտնաբերելու ու հայերենով թարգմանելու, հրատարակության պատրաստելու հարցն իր ժամանակին անչափ մտահոգություն է պատճառած եղել մեր ազգային առաջատար մտածողներին՝ Խ. Աբովյանից և Ստ. Նազարյանից սկսած: Այդ մեծ երախտավորները տարբեր առիթներով հաճախ են արտահայտվել օտարախոս և օտարալեզու, ծագումով հայ ստեղծագործողների հայաշունչ արժեքավոր քերթվածքները հավաքելու, թարգմանելու և տպագրելու կարևորության մասին: Նման մի հարցով (որով երկար տարիներ զբաղվել եմ), դիմեցի Հայաստանի ժողստեղծագործական տան տնօրինությանը և վերջինս հանձն առավ 1966 թվականից սկսած հրատարակել արևելյան սիրավեպերի իմ կազմած ժողովածուն: Հանձնարարվեց ժողբանահյուսության բաժնին ընդունել և ընթացք տալ ներկայացված ժողովածուի առաջին հատորի տպագրությանը: Այս մասին կա բանահյուսության բաժնի վարիչ Ե. Առաքելյանի հետևյալ ստացականը՝ զետեղված ժողովածուի «ուրվագծի» վրա:

«Առաջին հատորի բոլոր հեքիաթներն ստացա լրիվ (մեկ օրինակ):

Ե. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ
18/7—66 թ.»:

Ոչինչ, որ ես միանգամից ներկայացրել էի երկու հատորն էլ, կարևորն այն է, որ **«Արևելյան դասական երգախառն սիրավեպերի համահավաք տեքստի հրատարակության (երկու հատորով) պրոսպեկտի» վրա,** որտեղ նշված են «Աշուղ Ղարիբ», «Աղվան-Օսան», «Քյոր օղլի», «Ամրան և Սալվի» և այլ սիրավեպերը, ոչ միայն առկա ժողստեղծագործության տան պատասխանատուի մակագրությունը, այլև Ծավիդ Գրիգորյանի 1966 թ. օգոստոսի 30-ին գրված կարծիքը:

«Տարիներ շարունակ ժողովրդի գրավոր և բանավոր ցանկությունների՝ գեթ մեկ անգամ հրատարակելու սիրավեպերը՝ ընթացք չի տրվել: Այժմ, որ բանասիրական գիտությունների թեկնածու Ա. Սահակյանն ինքնակամ հանձն է առել սիրավեպերի հավաքման և հրատարակության դժվարին գործի կազմակերպումը, պետք է արժանանա ամենայն խրախուսանքի և քաջալերության...

Ինչ վերաբերում է նախնական այս ժողովածուին, որ կազմել է Ա. Սահակյանը, ապա պետք է ասել, որ այն ներկայացնում է սիրավեպերի սերուցքը:

Առաջաբանը պատրաստ է և ինձ ծանոթ: Պակասում են այնքան անհրաժեշտ ծանոթագրությունները: Այն չնչին խմբագրման կարիք ունի: Մի խոսքով ժողովածուն պատրաստ է առաջիկայում կարելի կլինի իջեցնել արտադրություն:

Ցանկալի է ստեղծել երեք հոգուց բաղկացած խմբագրական կոլեգիա:

Ծ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ
20.18.1966 թ.»:

Նույն թվականի նոյեմբերի 1-ին գործին տրվեց բնականոն ընթացք:

ՀՍՍՀ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱՅԻ ՄԻՆԻՍՏՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՒԼՏՈՒՐ-ԼՈՒՍԱՎՈՐԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՆԵՐԻ ԳՈՐԾԵՐԻ ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏ՝ ԸՆԿ. Ա. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆԻՆ

Համաձայն Ձեր 6/7—66 թ. գրության հայտնում ենք. Բանասիրական գիտությունների թեկնածու Աղասի Սահակյանի կազմած «Արևելյան սիրավեպեր» ժողովածուն, ինչպես ժողովրդական ստեղծագործության հանրապետական տան բանահյուսության բաժնի, այնպես էլ բանասիրական գիտությունների թեկնածու Ծավիդ Գրիգորյանի կողմից արժանացել է դրական կարծիքի:

Սույն գրության հետ ներկայացնում ենք բանասիրական գիտությունների թեկնածու Ծավիդ Գրիգորյանի գրավոր կարծիքը և «Արևելյան սիրավեպեր» ժողովածուի նախնական հաշվառքը:

ԺՈՂՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՏԱՆ ԴԻՐԵԿՏՈՐ՝ Վ. ԿՈՑՈՅԱՆ

Բայց, որոշ ժամանակ անց, լուր տարածվեց, որ ժողովածուի առաջին հատորն անհայտացել է:

Ժողբանահյուսության բաժինը՝ հանձինս նրա վարիչ Ե. Առաքելյանի, պնդում էր, որ մեր կազմած ժողովածուն ինքը ստացել և հանձնել է բանասեր Ծավիդ Գրիգորյանին՝ գրախոսելու, իսկ վերջինս չի վերադարձրել:

Շուրջ 28 տարի վարպետորեն քողածածկ արված հանելուկը վերջապես լուծվում է:

Արտադրություն իջնելու պատրաստ ժողովածուն քանիցս տարի «անհայտանալուց» հետո հանկարծ հարություն է առնում Ռազմիկ Սողոմոնյանի մոտ և կազմ-

ՊԱՏՎԵԼԻՆ

Եկեղեցու երկարուկ դահլիճի կենտրոնով դեպի բեմ է գնում երիտասարդ արտաքինով, խոնարհած աչքերով սպիտակազգեստ հոգևոր հովիվը, իսկ ծխականները խորին հարգանքով ոտքի են կանգնում և նրան ուղեկցում բարեկամական հայացքներով: Եվ այսպես՝ երեսունհինգ տարի՝ Դամասկոսում, Կահիրեում, Ուոթըրթաունում, իսկ վերջին քսան տարիները նաև Դետրոյտում, ամեն կիրակի Վերապատվելի Վահան Թութիկյանը բարձրանում է Ավետարանական եկեղեցու բեմը: Բարձրանում է կիրակնօրյա ծիսական արարողությունը կատարելու և քարոզելու: Երեսունհինգ տարի անընդմեջ նա մարդկանց բերել է բարության, ազնվության, ազգասիրության, մարդասիրության, հայրենասիրության և մարդկային այլ բարեմասնություններին նվիրված իր բովանդակալից քարոզների խոսքը: Ավետարանական մեկ նախադասությունը Վերապատվելի Վ. Թութիկյանի կողմից մեկնաբանվում է յուրովի. աստվածաբանական ատաղձի վրա խարսխված, սակայն այսօրվա մարդու, այսօրվա հացի, բազմազան հոգսերով ծանրաբեռնված մարդու հոգեբանության տեսակետից: Նրա մեկնաբանումները քարացած դոգմաներ չեն: Վահան Թութիկյանը յուրաքանչյուր երևույթ դիտարկում է հոգեբանա-փիլիսոփայական տեսանկյունից, ասելիքը հիմնավորելով բարոյագիտական բարձր գաղափարների մեկնաբանումներով. «Խաղաղություն. պատրա՞նք, թե՞ իրականություն», «Դասեր Վարդանանց դյուցազնամարտեն», «Մայրերն ու նրանց դերը», ինչպես նաև Մեծ եղեռնին, հերոսին ու հերոսականությանը, երիտասարդ սերնդի դաստիարակությանը, ընտանիքի առաքելություններին նվիրված քարոզներն ու ելույթները բովանդակում են նաև համաշխարհային գրականության ու արվեստի օրինակներ, համեմված են մեղմ հումորով և զվարճալի օրինակներով: Այսօրինակ զրույցները ոչ միայն մարդկանց կտրում են ամենօրյա հոգսերից (թեկուզ մեկ ժամ և այն էլ միայն կիրակի օրերը), այլև նրանց հոգում սերմանում են բարու և ազնիվի գեղեցիկ իդեալներ:

Քեսապի Էքիզօլուխ (երկուակն) գյուղում ծնված Վահանը տաս տարեկան էր, երբ ծնողները նրան ուղարկեցին Բեյրութ՝ կենտրոնական բարձրագույն վարժարանում ուսանելու: Այն ավարտելուց հետո կրթությունը շարունակեց «Ալեպո կոլեջում»: Բեյրութի Ամերիկյան համալսարանի ուսանող Վահան Թութիկյանը միաժամանակ ավարտեց Արևելքի աստվածաբանական ճեմարանը: Շնորհալի երիտասարդը Դամասկոսում մեկ տարի հովվական պաշտոն ստանձնեց, նշանակվելով նաև ավետարանական դպրոցի տնօրեն: 1960—65 թթ. նա պաշտոնավարում էր Կահիրեում, որտեղ և ձեռնադրվեց Վերապատվելի: Այդ ժամանակ նա քսանհինգ տարեկան էր:

Ճակատագրական էր 1965-ը: Հրավիրվեց Ուոթըրթաուն (Բոստոնի մոտ), որի նահատակաց եկեղեցում ծառայեց ավելի քան ինը տարի: Հումանիտար գիտությունների նկատմամբ ունեցած անպարփակ հետաքրքրությունները նրան դարձրին Հարդֆըրդի, ապա և Հարվըրդի, Էնդորնութի աստվածաբանական ճեմարանների ուսանող, որոնցից երեք՝ տիտղոս ստացավ. «Սրբազան աստվածաբանության մագիստրոս» և «Աստվածաբանության վարդապետ» (դոկտոր):

1975 թվին Վերապատվելի Վահան Թութիկյանը հրավիրվեց Դետրոյտ: Ամենուր լինելով սիրո և համերաշխության քարոզիչ, վայելելով գաղթավայրի ջերմ համակրանքը, այստեղ նա իրեն դրսևորեց որպես ազնիվ, բայց խիստ, իդեալիստ, սակայն գործնական ընդունակություններով օժտված, գաղափարապաշտ, բայց ոչ մոլեռանդ, հայրենասեր և ինտերնացիոնալիստ անձնավորություն: Միաժամանակ, դասախոսական աշխատանքի հրավիրվեց Լոռենց արվեստագիտական համալսարանում, որպես վեց առարկաների դասախոս-մասնագետ, իսկ 1978-ից նա «Ամերիկայի համալսարանների միության» անդամ է:

Վ. Թութիկյանի բազմաբնույթ գիտական հետաքրքրությունները իրենց հիմնավորումները են ստացել արդեն հրատարակված 15 անուն գրքերում, այդ թվում. «Մտորումներ,, Խոհք և խոսք», «Իմ տեսանկյունեն. Բանք և հուշք», «Հեռանկարներ. Կրոնական, գրական և հայկական» և այլն: Անգլերեն և հայերեն շարադրված այս աշխատանքներում նրան մտահոգում է աշխարհով մեկ սփռված հայության միավորումը, հայ երիտասարդ սերընդին ազգային ոգով դաստիարակելը և այլն: Նա կրոնների պատմության և Սուրբ գրքի մեծագույն գիտակ է, որի արդյունքն են «Ավետարանական եկեղեցի», «Ակնարկ եբրայական սուրբ գրքի», «Նոր կտակարանի մեկնաբանություն», «Աշխարհի կրոնները» և այլ հրատարակություններ, որոնց պսակը դարձավ «Քրիստոնեություն» մեծածավալ երկհատորյակը՝ սկզբից մինչև մեր օրերը: Այս աշխատություններում արծարծվում են պատմական, գրական, փիլիսոփայական ու բարոյական ինքնատիպ հարցեր, մեկնաբանումներ:

Եկեղեցական հովիվ և գիտնական Վ. Թութիկյանի կերպարը ամբողջական չպետք է լիներ առանց նրա հասարակական գործունեության: Դետրոյտն օգնում է Հայաստանին՝ առաջին շարքերում Վահան ու Ռոզետ Թութիկյանները են: Կազմակերպում են, համոզում են, խնդրում են, օգտագործում են նաև իրենց մարդկային հմայքը:

Մարդկային հմայք: Դա առանձնահատուկ է Ռոզետին, որը Պատվելի Թութիկյանի բոլոր նախաձեռնումների ամենաառաջին օգնականն է: Պատրաստվում է մագիստրոսի աստիճան ստանալ: Շատ է ճանապարհորդել: Շատ է տեսել: Սիրում է արվեստը, սակայն ամենամեծ սերը Հայաստանն է, որը ժառանգել է վաղամեռիկ ծնողներից: Բազմաբնույթ հասարակական աշխատանքներ էր տանում Լոս-Անջելեսում: Դետրոյտում այցելում է ծերանոցներ ու հիվանդանոցներ, մասնակցում է զանազան համագումարների ու գիտաժողովների: Ամերիկայի հայ ավետարանչական ընկերակցության որբախնամ ֆոնդի պատասխանատուներից է:

Հեռու Դետրոյտում ապրում, ստեղծագործում են ներդաշնակ կյանքով ապրող հիրավի պատվելի Վերապատվելին՝ Վահան Թութիկյանը և իր տիկինը՝ Ռոզետը:

Մանյա ՂԱԶԱՐՅԱՆ
Դետրոյտ

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Նորին Սուրբ Օծություն Վեհափառ Հայրապետ Վազգեն Առաջինի կոչումը ոչ միայն հոգևոր հովվապետի առաքելությունն էր, այլև երկարամյա գիտական ու լուսավորչական անդադրում ու բեղուն գործունեությունը: Վազգեն Առաջինը բազմաթիվ ուսումնասիրությունների հեղինակ է, որոնք նվիրված են հայ մշակույթի, պատմության և լեզվի զարգացման հարցերին:

Առանձնակի ուշադրության է արժանի «Մուսա լեռան հայերը Ֆրանց Վերֆելի վեպում» աշխատությունը, որը Կարապետ Պալճյանը ներկայացրել է որպես «անալիտիկ փորձ»: Ծավալով ոչ մեծ այս ուսումնասիրությունը հրատարակվել է 1940 թվականին, Բուխարեստում: Նշենք, որ Վերֆելի վեպը լույս է տեսել 1933 թվականին և մեկեն համաշխարհային ճանաչում բերել հեղինակին:

Հայ ժողովրդի հերոսական պայքարին ձոնված այս վեպն արդեն 1935 թվականին թարգմանվել էր 36 լեզուներով: Եվ Կարապետ Պալճյանի (իմա՝ Վեհափառի) հետազոտությունը անչափ հրատապ արձագանք էր վեպին և վկայում է երիտասարդ Վազգեն Ա-ի ակտիվ կենսաձևի և հայրենասիրական ոգեշունչ անհատականության մասին: Մանավանդ որ գիրքը՝ որպես Վերֆելի անմահ վեպին նվիրված վերլուծական ուսումնասիրություն, մինչև օրս էլ պահպանել է իր գիտական և արվեստաբանական հետաքրքրությունը: Այն յուրովի մեզ է մեկնում Վեհափառի գեղագիտական և պատմագիտական ըմբռնումները, որոնք հաջողությամբ դիմացել են ժամանակի քննությանը:

Վազգեն Ա-ի «Մուսա լեռան հայերը Ֆրանց Վերֆելի վեպում» ուսումնասիրությունը մինչև վերջերս համարվում էր մատենագիտական հազվագյուտ հրատարակություն նաև Ռումինիայում: 1987-ին այն վերահրատարակվել է Ֆրանսիայում և որոշ կրճատումներով՝ Մոսկվայում, ռուսերեն, ամսագրային տարբերակով:

Կարինե ՍԱՄՎԵԼՅԱՆ

Ատամնաբուժման և պրոտեզավորման բոլոր հարցերով դիմեք «Ստոմա»-ին

(ՊԵՏՀԱՆՐԱԽԱՆՈՒԹԻ ՄՈՏ, ՆԱԽԿԻՆ՝ «ԺՊԻՏ»)

Մատչելի սակագներ

ՄԵՐ ՕՐԵՐԻ ՀԱՄԱՐ՝ ԱՆՍՈՎՈՐ ԲԱՐԵԿԻՐԹ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔ

«Ս տ ո մ ա»

ՎԵՐՋԱԿԵՏԻՑ ԱՌԱՋ

ՀԱՐԳԵՆՔ ԿԱՐԾԻՔԻ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

«Գրական թերթի» 1995 թ. հոկտեմբերի 29-ի համարում տպագրած իմ «Հայրենասպանու՞մ» մատենախոսական հոդվածում քննադատական խոսք էի ուղղել Ս. Խանզադյանի «Հայրենապատումի» Դ հատորի մասնագիտական խմբագիր Խ. Բարսեղյանին: Այս առիթով Խ. Բարսեղյանը «Նպատակի» 1993 թ. նոյեմբերի թիվ 18-ում հանդես է եկել «Այո, հայրենապատում» հոդվածով, ուր ջանացել է ընթերցողին «համոզել», որ Ս. Խանզադյանի և իր հասցեին արած իմ քննադատությունը անտեղի է: «Նպատակի» այդ հրապարակումը՝ այն էլ «Անդրադարձ» վերտառության տակ, կարծում եմ, այնքան էլ տեղին չէ: Հիշյալ պատասխանի հրապարակումը միանգամայն հիմնավորված կլիներ, եթե դրա տպագրումը մերժած լիներ «Գրական թերթը»:

Ճիշտն ասած, չէի պատասխանի այդ հոդվածին, ուր, ըստ էության, ոչ ասելիք կա, ոչ էլ պատասխան: Այնուամենայնիվ, ավելորդ չեմ համարում մի անգամ ևս նշել, որ իմ արած դիտողության ճշմարտացիությունը վերստին հաստատում է «Այո, հայրենապատում» թեկուզև փոքրածավալ հոդվածը, որտեղ փաստերի նկատմամբ Խ. Բարսեղյանը դրսևորում է իմիջիայլոց վերաբերմունք: Այսպես, իմ հոդվածի վերջին պարբերությունում ես գրել եմ. «Կարծում եմ, որ Ս. Խանզադյանը ըմբռնումով կմոտենա և կընդունի, որ «Հայրենապատում» շարքի Նախիջևանյան մասը տպագրված տեսնելու հեղինակային ուրախությունը ուղղակի վեր է ածվել գրական դժբախտության, որի համար քիչ մեղք չունի, անշուշտ, «Հայաստան» հրատարակչությունը) . . . »: Ահա իմ այս միտքը Խ. Բարսեղյանը, չգիտես ինչու, աղավաղել է և որպես ուղղակի խոսք մեջբերելով, «Նպատակի» ընթերցողներին հրամցրել այսպես. «Նա գրում է. «Հրատարակչության, խմբագիրների և գրախոսների մեղքով հեղինակային ուրախությունը վեր է ածվել գրական դժբախտության»: Գրավոր փաստի նկատմամբ ըն-

ման անպատասխանատվության արդյունք է նաև Կուրի վանք մեկնելու ժամանակ Ս. Խանզադյանին ուղեկցած Վաղինակ Մկրտչյանին Վաղարշակ Մկրտչյան վերակնքելը: Կամ էլ, մի՞թե հարմար է ավտոմեքենա, մեքենա նախընտրելի ու երաշխավորելի տերմինները ակադեմիական մամուլում «ավտո» ձևով ներկայացնելը: Իսկ այդ հոդվածի առանձին մտքերն էլ շարադրված են լեզվական այնպիսի խրթին շարադասությամբ, որ զարմանալն էլ քիչ է թվում: Ինչպե՞ս որակել այս ամենը, թեկուզև ոչ այնքան էական, սակայն բնորոշող փաստերը: Համարենք անփութությու՞ն,, անպատասխանատվությու՞ն, նենգությու՞ն, անգրջությու՞ն, թե՞... Ընտրությունը թողնենք պատմական գիտությունների դոկտորի տիտղոսակիր, «Նպատակ» թերթի նախկին գիտական խմբագիր ու խմբագրի տեղակալ Խ. Բարսեղյանին:

Իր հասցեին արված քննադատությանը ինչ-որ ձևով պատասխանած լինելու համար Խ. Բարսեղյանը գրում է, որ իմ հոդվածում «միտում կա, եթե կուզեք, թեմայի կռիվ»: Կամ էլ իբր «Հայրենապատում» հոդվածը ես գրել եմ այն պատճառով, որ ինձ «պետք է եղել ճանապարհ բացել Նախիջևանին նվիրված իր աշխատության տպագրության համար և մի քիչ էլ հըպարտանալ, թե տեսեք-տեսեք ես Սերո Խանզադյանին և նրա մասնագիտական խմբագրին ինչպես եմ «քրտնեցրել»...»: Սա, մեղմ ասած, ոչ միայն գիտության մարդու, նույնիսկ տղայական մակարդակ էլ չէ: Միգուցե Խ. Բարսեղյանին նման դրդապատճառներով հոդվածներ գրելը կամ էլ գրքերի տպագրության համար ճանապարհներ բացելն ու փակելը ծանոթ գործելակերպ է, սակայն հեղինակին այդօրինակ դիրքերից հանդես գալը ոչ միայն անծանոթ ու անընդունելի է, այլև խիստ արգահատելի: Եվ ամենևին էլ պետք չէ ամեն ինչ սեփական արշինով չափել:

Վերջակետից առաջ նշեմ, որ այլևս չեմ անդրադառնալու ասելիք ու ապացույցներ չունեցող, բանավիճային ու գիտական չափանիշներից զուրկ նման հրապարակումներին:

Արգամ ԱՅՎԱԶՅԱՆ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՑ.

Երբ մենք ասում ենք՝ մամուլի ազատություն, դա միայն չի նշանակում առանց գրաքննիչի թերթ հրատարակել: Մամուլի ազատություն առաջին հերթին նշանակում է **կարծիք հայտնելու իրավունք, սեփական կարծիք ունենալու ազատություն**: Այդ իմաստով մեզ անհասկանալի է, երբ թերթերը հաճախ ընդդիմախոսի կեցվածքով տակնուվրա են անում իրենց գրչակիցների հրապարակումները մամուլի այլ մարմիններում: Իհարկե, կարելի է և պատասխանել թերթին, որը հանդես է եկել որևէ մեկ այլ թերթի հրապարակման մասին, բայց վիճարկել թերթում հրապարակված տեսակետ, դիրքորոշում, գրական, գիտական գնահատական, այլ, իրոք ուրիշի ներքին գործերին խառնվել է նշանակում:

Սա է մեր վճռական դիրքորոշումը:

Անդրադառնալով տվյալ պարագային, նշենք, որ վիճելու, քննարկելու համարյա նյութ չկա: Իր իսկ՝ Արգամ Այվազյանի նամակում չի բերված լուրջ որևէ փաստարկ «Նպատակում» լույս տեսած հոդվածին առարկելու համար: Մեր կարծիքով առարկելին ու անընդունելին, թերևս, ինքնին հոդվածի լույս աշխարհ գալն է՝ «Նպատակի» էջերում: Խմբագրությունը գտնում է, որ «Գրական թերթում» տպագրված հոդվածը կարող էր քննարկվել նույն թերթի էջերում, բայց ոչ երբեք «Նպատակում»: Կարծում ենք նշված սխալը կլինի եզակի ՀՀ ԳԱԱ-ի պաշտոնաթերթի համար և կոչ կանենք մեր գրչակից բարեկամներին ևս պահպանել մամուլի ազատությունից բխող ժուռնալիստական էթիկան:

«ՆՊԱՏԱԿ»

վում և տպագրվում է նրա և Ծավիղ Գրիգորյանի «ջանքերով»:

Ասվածը հաստատվում է վերջինի «կազմած» և աշուղագետ Ծավիղ Գրիգորյանի առաջաբանով օժտված հեքիաթների առաջին հատորի լույս աշխարհ գալու փաստով:

Առաջին հատորը հետևյալ բովանդակությամբ՝ «Աշուղ Ղարիբ», «Քյոր օղլի», «Ամրան և Սալվի», «Աղվան և Օսան», այսինքն այն, ինչ ես պատրաստ ներկայացրել էի: Յուրացնելով իմ տարիների տառապանքների գնով ծանր աշխատանքի պտուղները, պարոն Ծավիղը վստահ էր, որ կամ ինձ են մոռացել, կամ ես եմ մոռացել, որ 28 տարի առաջ «իր հեղինակավոր կարծիքում» գրել է, որ առաջին հատորը պետք է նվիրված լինի միայն Ջիվանուն: Բայց շուկայի ալիքներն ընկած ու հուսալի նավավար ճարած մտավորականության մեջ եզակի ձեռներեցներից Ծավիղին է՞լ ինչ կարծիք, է՞լ ինչ հիշողություն:

Եվ քանի որ խոսք եղավ Ջիվանու արձակ երկերի ժողովածուի անհայտացման մասին, ապա ուղղակի պետք է ասել, որ նույն ճակատագրին է արժանացել նաև աշուղ Սազայու «Ով Հայաստան» ժողովածուն:

«Ով Հայաստան» ժողովածուի մասին պետք է ասել, որ Սազայու կյանքին ու ստեղծագործությանը նվիրված նախաբանը նույնությամբ արտատպված է «Սազայի և Եմգի» իմ կազմած ժողովածուից:

«Ամրա և Սալվի» հեքիաթն առանց որևէ փոփոխության արտատպված է հեքիաթների առաջին հատորից:

«Գառնիկ» և «Մելիք-Աբով» հեքիաթները նույնպես արտատպված են առաջներում տպվածներից:

Իսկ Սազայու երգերը դարձյալ հների արտատպությունն են: Էլ ի՞նչն է «աշխատասիրել» աշուղագետը, որ գրքի տիտղոսաթերթի վրա գրել է՝ «աշխատասիրեց» արտահայտությունը:

Այստեղ միանգամայն տեղին կլիներ հիշեցնել վարատեղից վերադարձող հոգնատանջ եզան ու նրա պոզին անհոգ շնթռած պորտաբույծ ճանճի պատմությունը:

Հաճախ գրքի տիրոջից անկախ, միանգամայն գաղտնի հրատարակվում ու պայմանագրային գնով վաճառվում ու միլիոնների շահ է ապահովվում ձեռներեցներին, ինչպես կատարվեց ու կատարվում է հռչակավոր Մահուրի Գևորգի երգերի՝ «Ջութակ» ժողովածուի հետ և այն էլ այն ժամանակ, երբ ըստ «Անահիտ» հրատարակչության հետ իմ ունեցած պայմանավորվածության, այն պետք է հրատարակվեր նոր ծավալով ու տեսքով՝ «Աշուղի աշխարհը» վերտառությամբ՝ լրացված նորահայտ երգերով, նկարազարդումներով և աշուղի կենսագրական հարուստ զրույցով:

Գրող համարվելու գոռոզամտության մարմաջով տառապած, «Կարոտի գինը» գլուխգործոց լղարիկ գրքույկից բացի ոչ մի գործ չստեղծած, գրողական անդամատոմս ձեռք գցած մարդը «գալիք» ժողովածուների հատորներ է մըրտմըտում:

Այսպես՝ «Ով Հայաստան» ժողովածուն ավարտվում է ոչ մի ինքնուրույն խոսք չասած «Ծավիղ Սուրենի Գրիգորյան» Երկերի ժողովածու» հավակնոտ և անբարիշտ վերջաբանով:

Այդ և դեռ բացվելու կարոտ (մասամբ մեզ հայտնի), այլ մեքենայությունների մեջ խճճված պարոն աշուղագետը միշտ խռոված ձևանալով, ամեն կերպ խուսափել ու խուսափում է առերես հանդիպումներից, որպեսզի հնարավորություն տված չլինի եղելության գաղտնիքը պարզելուն:

Այդպես նա վարվեց «Արևիկ» հրատարակչության աշուղագիտության և արևելյան սիրավեպերի հրատարակության հարցեր քննող նիստի հետ, դիտավորյալ ինձ մասնակից չդարձնելով նիստին, քանի որ նա գիտեր ժողովածուի «անհայտացման» և նրա հետագա ճակատագրի ամոթալի պատմությունը, որ այդ ժամանակ ինձ և քչերին էր հայտնի: Ու ես չէի կարող լռել ու չբացահայտել իմ կազմած ժողովածուի անհայտանալու և նրա հետագա ճակատագրի ամոթալի պատմության մասին:

Այսպիսով, ժողստեղծագործության տան ստացական փաստաթուղթը և աշուղագետի տված կարծիք-գրախոսականը հաստատում են Ծավիղ Գրիգորյանի հորինած ամոթալի մեքենայությունները:

Հույս ունեմ, որ «ձեռներեց» Ծավիղ Գրիգորյանը, Ռազմիկ Սողոմոնյանը և նրանց համագործակիցները օրենքի և օրինականության առջև պատասխան կտան, երկար տարիների իմ ծանր աշխատանքի արդյունքը յուրացնելու, ինձ պատճառած իրավա-բարոյական և նյութական կորուստների ու զրկանքների համար:

Աղասի ՍԱՀԱԿՅԱՆ
Բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Տպագրելով բանասիրական գիտությունների թեկնածու Աղասի Սահակյանի նամակը, խմբագրությունը նպատակ ունի խոսակցության հրավիրել բոլոր նրանց, ում համար թանկ են ազնվություն, բարոյականություն հասկացությունները: Ճշմարիտ է, որ մենք ապրում ենք դժվար, ծանր ժամանակներում: Այսօր օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառները այնպես են միահյուսվել, որ ծիծաղելի կլիներ մեր դժվարությունների համար մեղադրել այս կամ այն գործչին կամ խմբավորմանը: Ով ով, գոնե մտավորականությունը, որը ոչ միայն իր ժողովրդի խիղճն է, նրա խորհրդատուն, այլև առաջավոր մի ջոկատ, պետք է կարողանա սթափ, առանց վիրավորվածի ու խռովածի կեցվածք ընդունելու, վերլուծելու եղածը, վիճակը, մխիթարել իր ժողովրդին:

Օբյեկտիվ դժվարություններին գումարվում են սուբյեկտիվները:

Վխտում են խաբեբաներ, թալանչիներ, վերա-վերավաճառողներ, անբարտավան, ցինիկ վաշխառուներ: Եվ ահա այս ֆոնի վրա առավել մեծանում, պատասխանատու է դառնում, կարևորվում է հայ մտավորականի դերը: Նա պետք է զանգվածներին հեռու պահի կեղտից, պաշտպանի նրանց ավազակներից, ոգևորի վաղվա պայծառ օրին, որն անպայման գալու է:

Եվ այս պարագայում առավել զայրացուցիչ, անհանդուրժելի է, երբ «շուկայական ձախություն» է թույլ տալիս հենց ինքը՝ մտավորականը: Ի՞նչ է մտածել պարոն Ծավիղը, փաստորեն յուրացնելով, շուկա հանելով ուրիշի տառապանքների, տքնաջան աշխատանքի արդյունքը, [illegible] համեստ մարդու, գիտնականի սեփական ստեղծագործությունը:

Չհիշե՞ց, արդյոք, Ծ. Գրիգորյանը իր իսկ գրած տողերը, չհիշե՞ց իր իսկ հավաքած, կազմած ժողովրդական խաղերում, գուսանների փայլուն ստեղծագործություններում հիմնական թեման՝ ազնվություն, բարոյականություն, մարդկայնություն:

Տարիներ առաջ մենք խորհուրդ կտայինք նամակի հեղինակին դիմել դատարան՝ քաղաքացիական հայցով: Դա հեղինակի իրավունքն է, թեև չափից քիչ, եզակի է մեր դատական գործերում (հատկապես քաղաքացիական) անաչառությունը: Այդ պատճառով էլ մենք դիմում ենք իրեն՝ Ծ. Գրիգորյանին. երբ տուն կվերադառնաք, ինքներդ ձեզ նայեք հայելու մեջ ու մի քանի րոպե զրուցեք ինքներդ ձեզ հետ. շատ չե՞ն ձեր կենսագրությունում գրական սկանդալները: Չէ՞ որ տարիք ու ժամանակ է գալիս, երբ գրողն ու բանահավաքն էլ պետք է իրեն հաշիվ տա, թե ով է ինքը՝ սոսկ մտավոր բնագավառի աշխատո՞ղ, թե՞ մտավորական:

Մենք ենք, մեր ճակատագիրը...

Մենք վունդերկինդ ենք...

Սցենար տոնական մեծ հանդիսության համար: Մասնակցում են՝ սպարապետը, նախարար, հումանիտար օգնություն ստացող միայնակ թոշակառու, թղթակից, փոքրիկ վունդերկինդ, ինչպես նաև հանրապետության երգչախումբը, մտավորականներ, տնտեսագետներ, պատմաբաններ... Բեմահարթակի խորքում Մասիսներն են, որոնց փեշերին ծփում է Վանա լիճը (նկարված է աբստրակտ ոճով): Ներկա են նաև սարում խոտհունձ անող սեփականատերը (անշուշտ՝ գերանդին ուսին) և կարգ մը հյուրեր սփյուռքից...

ՀԱՆԴԻՍՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՈՂԸ.— Մենք սկսում ենք մեր հանդիսությունը և առաջին խոսքն ուղղում ենք ձեզ, հարգելի մասնակիցներ և հյուրեր, [illegible]րով եք եկե՞լ...

ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԸ.— Հազար բարի՜...

ԳՈՎԱԶԴԱՅԻՆ ԸՆԴՄԻՋՈՒՄ.— Ո՞ւր են տանում այս ճամփաները...

Հարցը կիսատ է մնում, քանի որ ողջ դահլիճը միաբերան պատասխանում է՝ «Մերկուրի էնթերփրայս»: Հետո նոխ սեղան, համեղ խորտիկներ, խորոված, կիտրոն, կոնյակ ու տապակած սալորներ, տարբեր մածուններ, բուրմունքավետ պատրաստուկներ... Հաղորդավարը՝ ճեմելով բեմահարթակ:

— Այս բոլորը ձեզ համար է, եթե դուք այցելեք մարզահամերգային համալիրի...

— Ես բողոքում եմ,— անսպասելի ձայն դահլիճից,— այդ ում եք խաբում, արդեն երկու տարի է, ամերիկյան բլղուրից բացի, ոչինչ չեմ կերել... Ուր մնաց սոցիալական արդարությունը...

Անսպասելի այս բողոքն առաջացնում է իրարանցում: Այս ու այն կողմից գոռում են՝ ամո՜թ է, տո՜ն է, հանցատե՞ղ...

Միջադեպը քրեական դառնալու միտում է ստանում. գործի են դրվում բռունցքներ, հրմշտոցներ, որոնց մի կողմից մասնակցում են խորոված և «Ամարետո» օգտագործողները՝ «Էնթերփրայսի» ներկայացուցչի գլխավորությամբ և մյուս կողմից ամերիկյան բլղուր ու լոբի ուտողները՝ միայնակ թոշակառու վետերանի գլխավորությամբ:

— Ազգի դավաճաննե՜ր... Ծառաներ... Ծառախուներ,— լսվում են երկուստեք մեղադրանքներ, երբ հանկարծ հնչում է մի սարսափազդու ձայն..

— Պարոննե՜ր...,— Սպարապետն է: Բոլորը հանդարտանում են, նստում տեղերը և ականջները կախ շարունակում են հանդիսությունը: Բեմ է բարձրանում մի պատանի և, բնական է, պատանեկան ձայնով գոչում է.

— Մեր սեգ սարերից, լաբորատորիաներից, մասնավոր այգիներից, կազինոներից ու սեղանիկներից բերել ենք մեր պատանեկան ողջույնը ձեզ...

— Հազար ողջո՜ւյն,— ձայնում է երգչախումբը:

— Մեր մեծ հավատը, մեծըն սպարապետ, դուք, որ ուսերիդ տանում եք բեռը մեր ողջ աշխարհի, մոլորակը ձեզ չի ների երբեք:

Ծփովում է: Հուշարարն օգնության է հասնում «Մոլորակը երբեք չի մոռանա ձեզ»:

— Չեն մոռանա ձեզ,— ուղղում է պատանին: Նախարարը, որն անակնկալից ոտքի էր կանգնել, հանգիստ նստում է: Սպարապետն ատրճանակը նորից դնում է պատյանը:

— Մենք վունդերկինդ ենք,— բեմում հայտնվում է տնտեսագետը:

— Այս պատանին, որ 7 տարեկան է, հաշվել սկսել է 2 ամսական հասակից, գումարում-հանումը՝ 1 տարեկանից, առևտրատնտեսական հարաբերությունների մեջ է մտել 1,5 տարեկան հասակում, սեղանիկներից ինքնուրույն գնումներ էր կատարում 3 տարեկան հասակում, իսկ չորսում՝ ինքն էր վաճառում: Նա նաև օջիտ հայերեն, անգլերեն և ազատ երգում է ռոք ոճով:

— Մենք վունդերկինք ենք,— ձայնում է երգչախումբը (ծափահարություններ):

Ձայն է խնդրում պատմաբանը...

— Ջրհեղեղից հետո, Արարատ լեռից իջավ Նոյն ու տեսավ իրենից առաջ ծնված երկիրը՝ Հայաստանը: Մենք առաջինն ենք մոլորակում, առաջինը՝ ողջ տիեզերքում: Առաջինը մենք հրաժարվեցինք հեթանոսությունից, առաջինը մենք հրաժարվեցինք ցարիզմից, առաջինը մենք հրաժարվեցինք ազգայնամոլությունից, առաջինը մենք հրաժարվեցինք սեփականությունից, առաջինը մենք հրաժարվեցինք կոլեկտիվիզմից, մենք քանդեցինք «Նաիրիտը», քանդեցինք ատոմակայանը, քանդեցինք...

Հանդիսության ռեժիսորն ատիճանաբար իջեցնում է բեմահարթակի ձայնասփյուռի ձայնը, քանի որ «մենք քանդեցինք» ցուցակը քիչ մը տագնապալից թվաց իրեն և շատ ծավալուն էր զայն: Ժողովից առաջ մի աման բլղուր և լոբի ուտելուց բավականին գեշ վիճակի մեջ ընկած լինելու պատճառով, նորից պայթեց օգնություն ստացող վետերանը,— մի տարի է կուշտ փորով չեմ նաշել, չեմ քնել, չեմ ուրախացել, չեմ...

— Մենք վունդերկինդ ենք,— նրա ձայնը խլացրեց երգչախումբը,— մենք առանց ուտելու, առանց խմելու, առանց տեսնելու, խավարի մեջ կարող ենք դիմանալ, հաղթահարել ինքներս մեզ, լինել կուշտ ու գվարթ ու դեռ օգնության մեկնել մոտիկ ու հեռու մեր հարևաններին՝ աղետներից փրկելու համար:

Դահլիճում տիրեց քար լռություն: Բեմահարթակին նախարարն էր:

Մինչ դահլիճը սկսեց վանկարկել:

— Փա՛ռք, փա՛ռք, փա՛ռք..,

— նախարարը ձեռքը բարձրացրեց և նորից լռությունը թևածեց դահլիճում:

— Մենք,— պաուզա,— մեր ինքնիշխան,— պաուզա,— երկրում,— պաուզա,— կառուցողական... այլախոհական... սեփականաշնորհանքացքային... հակաքններվարական... պետականության,— պաուզա, հետո՝ առանց պաուզայի:— Այն կկայանա, հակառակ մեր հակառակորդների սադրանքներին: Թող ոչ ոք չխնդա մեր դժվարությունների վրա, քաղցած ենք, մրսած, հիվանդ ու հաշմանդամ, բայց այդ ամենը մերն են և ոչ ոքի թույլ չենք տա մեզանից խլել մեր ճակատագիրը,— վստահ և զայրացած:

Երգչախումբը, դահլիճը ոտքի են կանգնում և վանկարկում:

— Թույլ չե՛նք տա, թույլ չե՛նք տա,— ոգևորությունից մի քանիսը ոտքերով դոփում են տեղում: Հնից արթնանում է հումանիտար օգնություն ստացող վետերանը, որին քիչ առաջ օգնության եկած դեղորայքի արկղից շաքարախտի կրկնակի հաբի փոխարեն սրխալմամբ կրկնակի քնաբեր էին տվել: Լավ էր, որ հաբերը ժամկետանց էին, հակառակ դեպքում վետերանի քունը հավիտենական կլիներ:

Արթնացավ, բացականչեց. «Փա՜ռք»: Հետո հարևանին հարցրեց, թե ում են փառք տալիս:

— Նախարարին, նա էլ մեզ պես վունդերկինդ է, պարզվում է, որ մեր սեփական սովըն ու աղքատությունը, մեր սեփական հիվանդություններն ու դժվարությունները դրսի և ներսի թշնամիները ուզում են մեզնից խլել:

— Թող կորչեն նենգացողները, թող կորչեն հները, թող գա նոր սերունդն ու կատարվի սերնդափոխություն: Մեր շարքերից մենք պատանիներ կուղարկենք և կհամալրենք վետերանների կազմը: Թող կորչեն, գնան հները... Թող կորչի ինտերնացիոնալը... Կեցցե՜ ինթերնեյշնլը...

Մենք պատրաստ ենք դիմակայել ցանկացած դժվարությունների:

Մենք վունդեյկինդ ենք, վուն-դեյ-կինդ... ուլլա՜...

— Ուռա՜,— արձագանքեց դահլիճը, պահանջելով վետերանի իջեցնել բեմից: Վետերանն իջնում է՝ հենված ձեռնափայտին ու քթի տակ փնթփնթում. փա՜ռք նախարարին, չէ մի՝ չքանշան, բլղուրակեր, ձիթակեր, փոշիակեր, վետերանակեր գազան, ինթերնեյշլ...

Ծիկանում է մթնոլորտը, և ճիշտ այդ պահին բարձրախոսից հնչում է արտասահմանցի հյուրի ձայնը:

— Օգնություն մը բերած ենք՝ հայ տաղանդներ, մասնավորապես վունդերկինդներ անեցնելու համար: Գումարը բավականին պատկառազու՛ն է՝ 100 միլիոն դոլար: Գումարը նպատակին հասցնելու համար մեր երկրեն հանձնախումբ մը պիտի ժամանի հոս, արդար բաշխում կատարելու համար: Անոնց թիվը պիտի հարյուրեն անցնի: Հարյուր գործակալներ հոս պիտի վարձեն 100 տուն ու այգի, 100 ավտոմեքենա, որ օփիս տանեն, 100 կանայք, որ ճաշեր եփեն, 100 կանայք, որ լվացք անեն, 100 հայ աղջիկ, որ գրույց անեն, 100 այգեպան, որ ծառեր տնկեն, 100 մարտկոց ու շարժիչ, որ լույս ու հոսանք տան իրենց՝ ձեզ օգնելու հաշիվներում չսխալվելու համար: Որպեսզի հայ վունդերկինդներ շատ բազմացնենք և նյութապես օգնենք, ծրագրի առաջին փուլը նախատեսում է այս օգնության բաժանումը այսպես.

— Օգնություն եկող արտասահմանցիների բնակության, կենցաղային ծախսեր, փոխադրավարձ, կաhույք և աշխատավարձ— 67 մլն դոլար:

— Աշխատակիցների գործուղումներ՝ այլ շրջաններ ու քաղաքներ՝ վունդերկինդ փնտրելու համար, ինչպես նաև եկած երկրներ, հատկապես պետական և կրոնական տոներուն և նաև հաշվետվություններուն համար՝ 30 միլիոն դոլար:

— Հոգեբան մասնագետների հրավերք արտասահմանից և նրանց աշխատավարձ՝ 2,5 միլիոն դոլար:

— Հայաստանում կարիքավոր տաղանդներին անմիջական նյութական օժանդակություն, ուշադրություն դարձրեք՝ անմիջական, 5 հազար դրամ:

— Հայաստանի կարիքավոր երեխաներին մեր կազմակերպության տոկունության և համբերության մասին ուղերձների տպագրություն և փոստային առաքում՝ 510 հազար դոլար:

Պատմաբան (ջանալով վերջացնել հանդիսությունը):

— Պարոններ, մենք հին ու միշտ երիտասարդ ազգ ենք: Անցել ենք հազարամյակներ, բայց ոտքով: Այժմ մեր գնացքը ճիշտ ու արագ ուղիով է գնում: Թեպետ կան վագոններից հետ ու կենտ թոշողներ, բայց դրանք հատուկենտ դավաճաններ են, մենք հրաժարվում ենք նրանցից՝ վագոնների հետ միասին:

— Ավելորդ բաներ մի ասա, ընկեր մտավորակա՛ն,— սաստեց նախարարը,— ժողովրդին ուր ուզում ես տար, բայց վագոններին ձեռք մի տուր, դրանց կարիքը մեծ է հանրապետությունում:

— Իսկ առանց վագոն մենք ոչ մի տեղ չենք գնա,— առարկեց երգչախումբը և բեմի վրա, բոլորի աչքի առաջ ծալապատիկ նստեց, պարզ է՝ նստացույցի, վճռականորեն կրկնելով մե՛նք, մե՛նք...

— Ի՞նչ,— ասաց սպարապետը և ձեռքը քանիերորդ անգամ սարավ դեպի ատրճանակի պատյանը:

Երգչախումբը ոտքի թռավ ու միաձայն անուշիկ սկսեց երգել:

— Մե՛նք, մե՛նք, մե՛նք մեր նոր աշխարհը կկառուցենք՝ առանց գնացք ու վագոն:

— Մե՛նք, մե՛նք, մե՛նք մեր հողը կշենացնենք,

Առանց նստ ու մակարոն...

— Մե՛նք... Մեն՛... Մե՛...

Դանդաղ փակվում է վարագույրը, որի վրա մեծ տառերով գրվում է տոնախմբության խորագիրը՝ «Մենք վունդերկինդ ենք»: Հետո՝ հյուրերի, տոնախմբության հեղինակների անունները և նաև մեկի, որը չէր համոզել ոչ գնացք նստել, ոչ էլ վագոնից թռչել ու տոնախմբության էր եկել առանց հրավիրատոմսի՝

Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

Վերջակետ չենք դրել, քանի որ ասում են, թե հանդիսությունը, այնուամենայնիվ, շարունակվում է...

ԹԵՐՎԱՐԱԿԱՄԵՐԺՈՒԹՅԱՆ (ՍՊԻԴ) ԴԵՄ

Համաշխարհային առողջապահական կազմակերպության տվյալների համաձայն, անցյալ տարի 3 միլիոն չափահասներ՝ ամբողջ աշխարհում վարակված էին թերվարակամերժության (սպիդ) մանրէով: Նրանցից գրեթե կեսը կանայք են, իսկ մոտ 16 մլն ընդհանուր վարակվածներից 40 տոկոսը կանայք են: ԱՄՆ-ում ևս այդ թիվը կանի: Միացյալ Նահանգների վիճակագրական վարչության տվյալներով, թերվարակամերժությամբ տառապողների թիվը մեկ միլիոն է: Նրանցից .10—15 տոկոսը կազմում են 12-ից բարձր տարիքի կանայք: Կալիֆորնիայի համալսարանի Սան Ֆրանցիսկոյի մասնաճյուղի թերվարակամերժության գիտահետազոտող Գոմեռը վստահ է, որ այդ թիվը կանի, քանի որ կանայք ավելի շատ են վարակվում, քան տղամարդիկ: Վարակվածների, համաճարակի պատկերը հիմնովին փոխվում է և ժամանակի ընթացքում այդ հիվանդությամբ վարակված կանանց և տղամարդկանց թիվը կհավասարվի, մի հավասարություն, որն այնքան էլ սրտովս չէ: Միացյալ Նահանգների կառավարության մտային առողջության համերկրային հաստատության հովանավորությամբ կատարված ուսումնասիրությունն օգնում է պարզաբանել դրա էությունը:

Այսպես, չնայած սեռական հարաբերությունների ժամանակ ապահովության միջոցների կիրառումներին նվիրված բազմաթիվ հաղորդումներին և մամուլի հրապարակումներին, կանանց մեկ երրորդն ապահովության միջոցներ չի կիրառում: Հիմնականում դրանք ազգային փոքրամասնություններին պատկանող կամ միջնակարգ կրթություն չստացած սպիտակամորթ կանայք են: Ուսումնասիրության ղեկավար, Սան Ֆրանցիսկոյի համալսարանի հոգեբան Օլգա Գրինութերն ասում է, թե այդ մեկ երրորդ կանանցից շատերը սեռական հարաբերություն է ունենում մի քանի տղամարդու հետ, կամ թերվարակամերժությամբ հիվանդանալու մեծ հավանականություն ունեցող մեկ տղամարդու հետ: Դրանց թվին են պատկանում թերվարակամերժությամբ հիվանդները, արյան միջով թըմրադեղեր ներարկողները, արյան ներարկում ստացածները կամ այնպիսի տղամարդիկ, որոնք եղել են երկու կամ ավելի կանանց հետ: Կանանց մյուս կեսը տեղյակ չէ, թե արդյոք, իրենց ընկերը վտանգ ներկայացնում է, թե ոչ: Գրիսթերը հայտնաբերեց նաև, որ թերվարակամերժությամբ վարակված կանանց մոտ երկու երրորդը սեռական հարաբերություններ է ունենում մշտապես նախապահպանակներ չօգտագործող տղամարդկանց հետ: Նա նաև նշում է, որ այս գործում կանանց դերը փոքր է, քանի որ նախապահպանակ չօգտագործելու նախաձեռնությունը գալիս է տղամարդկանցից: Հոգեբանն ասում է, որ թերվարակամերժության ուսումնասիրությունների արդյունքներն ու վիճակագրական տըվյալներն ապացուցում են, որ հիվանդության տարածումը կանխելու նպատակով անհրաժեշտ է ապահովության միջոցների կիրառումը կանանց կողմից: Այս տեսակետը կիսում են նաև այլ հետազոտողներ և կազմակերպություններ: Վաշինգտոնի անվտանգության, քաղաքականության մշակման առաջատար գիտահետազոտական կազմակերպություններից մեկը՝ ռազմավարական և միջազգային ուսումնասիրությունների կենտրոնը, իր ձայնը բարձրացրեց հօգուտ համաճարակի ամբողջ աշխարհում տարածման կանխման:

Թումանյանի սիրտը

Մարդկային սիրտը խոհափիլիսոփայական պոեզիայում, սիրո քնարերգության մեջ տարբեր գեղարվեստական արտացոլումներ է գտնում: Այս առումով առանձնակի հարուստ է Հովհ. Թումանյանի ստեղծագործությունը:

> **Ախ ու վախով, դարդերով**
> **Սիրտըս կերան, անց կացան:**

Եվ կամ՝

> **Քանի մահ կա իմ սըրտում,**
> **Թափուր գահ կա իմ սրտում:**
> **Չէ՛ դու էլ ես մահացու.**
> **Մահի ահ կա իմ սըրտում:**

Մեկ այլ քառյակում՝

> **Սերն ու սիրտն էլ երբ չըկա՝**
> **Կըրակն ընկանք, ջուր ընկանք:**

Ցավոք, մեծ բանաստեղծը շատ է հրաժեշտ տվել կյանքին՝ 1923 թվականի մարտի 23-ին: Նրա աճյունը թաղված է Խոջիվանքում: Իմ զրույցը նրա թոռնուհու՝ բանասիրական գիտությունների դոկտոր Իրմա Սաֆրազբեկյանի հետ է: Նա ինձ պատմեց, որ Թիֆլիսի իրենց պապենական տանը, բանաստեղծի առանձնասենյակի ձախ կողմում մի փոքրիկ պահարան կար պատից կախված, ուր պահվում էր Թումանյանի սիրտը, և բնական է, այդ տան կենվորները, նրա հարազատները ներքին հուզմունքով ու տագնապով-էին նայում այդ պահարանին, որն ամփոփում էր Թումանյանին կյանք տված, ապրած ու այդքան հրաշալի գործեր սնած ու զգացած սիրտը:

1949 թվականին բանաստեղծի կինը և դուստրերը ընտանիքով տեղափոխվեցին Երևան: 1953-ին Հովհ. Թումանյանի մահվան երեսունամյա տարելիցի առիթը համընկավ Երևանում բանաստեղծի տուն-թանգարանի բացման արարողությանը: Այստեղ ցուցադրված իրերի շարքում է նաև այդ պահարանը: Բանաստեղծի սիրտը 1949 թվականին հանձնվել է Երևանի բժշկական ինստիտուտի թանգարանին:

— Մենք օրերս այնտեղ եղանք,— ասաց Իրմա Սաֆրազբեկյանը,— շատ մեծ խնամքով պահված է և խնդրում եմ ձեր հոդվածում արտահայտել նաև Թումանյան ընտանիքի շնորհակալությունն ինստիտուտի անատոմիայի ամբիոնի վարիչ Ալեքսանդր Սարաֆյանին:

Թումանյանի մահվան 125-ամյակի առիթով Թումանյանների ընտանիքը որոշել է բանաստեղծի սիրտը հողին հանձնել Դսեղում, նրա ծննդավայրում:

> **Ինչ ես թըռչում, խև-դև սիրտ,**
> **Հազար բանի եւտև, սիրտ:**
> **Ես ո՞նց հասնեմ հազար տեղ**
> **Քեզ պես թափով, թեթև, սիրտ:**

Իսկ Թումանյանի սրտի բաբախյունը նրա անմահ տողերն են, որ հնչում են նրա ընթերցողների սրտերում՝

> **Ամեն մի սիրտ ցավով լըցվեց մեր դարում,**
> **Ցավոտ սըրտով աշխարհ լըցվեց մեր դարում.**
> **Ցավոտ աշխարհըն եկավ լըցվեց բովանդակ**
> **Իմ սիրտը բաց, իմ սիրտը մեծ մեր դարում:**

Կարինե ՍԱՄՎԵԼՅԱՆ

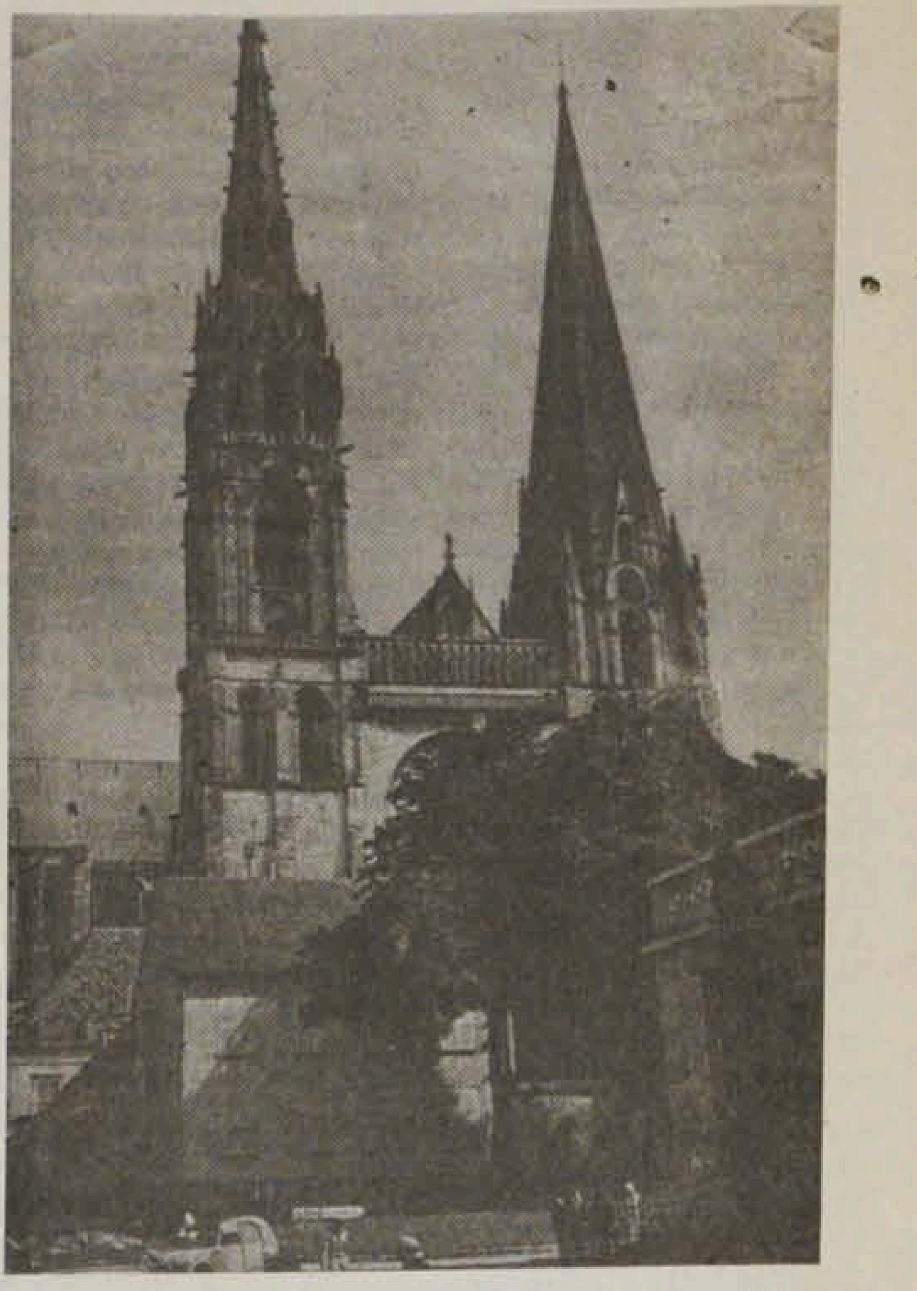

Փարիզի Աստվածամոր տաճարի մասին գիտեն բոլորը, շնորհիվ ոչ միայն ճարտարապետական իր կատարելության, այլև՝ գրականության, կինոնկարների: Բայց, քչերը գիտեն, որ Ֆրանսիայի Շարտր քաղաքի Աստվածամոր տաճարը ոչ միայն աչքի է ընկնում իր ուրույն և շքեղ ոճով, հարուստ քանդակներով, այլև Փարիզի Աստվածամոր տաճարի նախատիպն է, ճարտարապետական դպրոցի կենտրոն: Միջնադարում այստեղ՝ Շարտրում, ճարտարապետական, նաև փիլիսոփայական մտքի հանրաճանաչ դպրոց է եղել, որը մեծ ավանդ ունի քրիստոնեական ճարտարապետության զարգացման գործում՝ Եվրոպայում: Դպրոցում եղել է և հայկական ճարտարապետությունն ուսումնասիրող բաժին: Զարմանալու ոչինչ չկա: Գաղտնիք չէ, որ միջնադարյան հայ քրիստոնեական ճարտարապետությունն իր ազդեցությունն է ունեցել գոթիկայի ձևավորման վրա: Ի վերջո, իր կատարելության ու անզուգականության հասնող հայ ճարտարապետությունը չէր կարող չնկատվել ու չգնահատվել օտարների կողմից: Լուսանկարներում պատկերված է Շարտրի եկեղեցին քաղաքի հորիզոնի վրա և եկեղեցու քանդակներով հարուստ մուտքը: Ի դեպ, եկեղեցին նախապես կառուցվել է ռոմանական ոճով և վերածվել է գոթիկայի՝ XIII դարում:

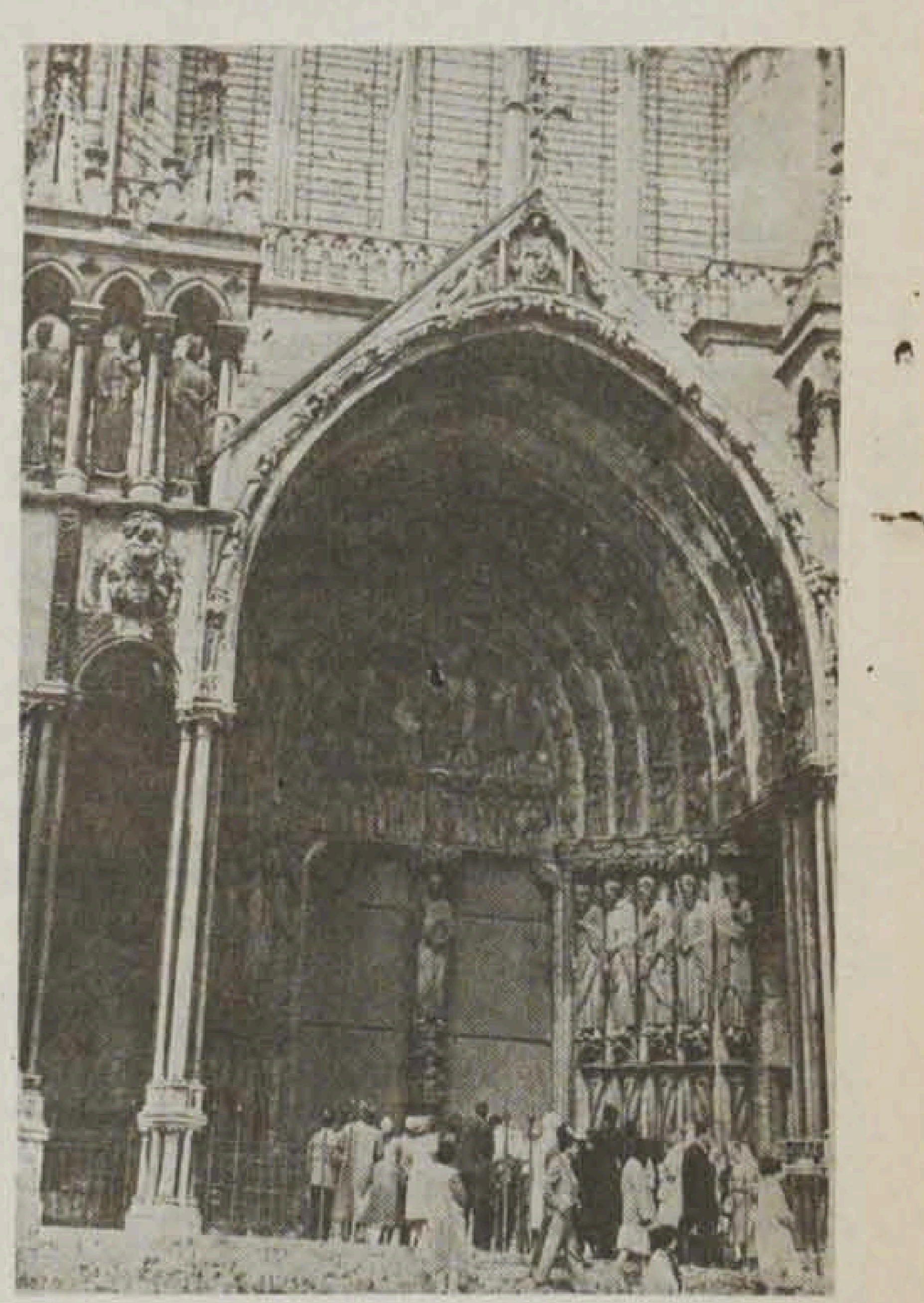

TO ARMENIAN SCIENTISTS LIVING ABROAD

Dear friends,

"Npatak" official newspaper of the National academy of sciences of the Republic of Armenia announces that its last pages are open to all, first of all Armenian scientists living in Armenia and abroad.

Write to us (in armenian, Russian, French, English) about your observations, research, We will publish them with great pleasure, as an important part of Armenian scientific thought.

Our address is:

"Npatak" newspaper,
Armenian Academy of Sciences,
Yerevan, Armenia

Տնօրեն՝ Լավրենտի ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ Գլխավոր խմբագիր՝ Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՑԵՆ. Երևան—19, Մարշալ Բաղրամյան 24 բ, հեռախոս՝ 22-44-20: Դասիչ՝ 69288: Գրանցման վկայական 333:

Թերթը տպագրվել է ՀՀ [illegible] Հասցեն՝ [illegible] 2: Ստորագրված է տպագրության 15.09.1994 թ.: